ياش توركستان

توركستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نچی ییلنك دەقابر- ندەن چیقا باشلاغان	آپریل (نیسان) 1937 (1356 هجری)	سان 89

بو ساندا:

1 — شرق نوری (شعر) — چولپان

2 — توركستان جمهوریتلەری قانون اساسیسی اطرافندا — باش مقاله

3 — ملی ایركینلك وه قورتولوش یولی — مچ.

4 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (XII) — مصطفی

5 — توركستاندا قوممونیست فرقەسی صفلارندا — تاشبالتا

6 — توركستان ساویت غازیتالارندا بزگه وه عموماً توركستان ملی حركتیگه قارشی یازیلغان مقالەلەر پارچاسی — * * *

7 — ابن سینانگ أولومینگ 900نچی ییل دونومی مناسبتیله — اوقتای

8 — توركستان مهاجرلەری آراسندا (مكەدەن مكتوب) — محمد جاوید بیك عابد جان اوغلی

9 — لهستاندا: آ — وارشاوادا عیاض بیك كونی؛ ب — ویلنودا.

10 — بین‌الملل تورموشدان؛ 11 — ساویت روسیادا؛ 12 — قایغی وه حسرت مملكتی؛ 13 — 1917نچی ییل اوچون پاختا پلانی.

14 — قارداش وه جبهەداش مطبوعات بیتلەرنده؛ 15 — آلمانچا نشریاتدا: «توركستان ساویت جهوریتلەرندەكی ییرلی خلق وضعیتی».

16 — توركستان خبرلەری: توركستانلی ایشچیلەر شكایتی؛ آیلقسز آچ معلملەر؛ «یاشیرینب یورگەن آلاش-اورداچی»؛ باسماچی باینظرنك آتیلیشی؛ ایسكی پوللار؛ اسكندر ذوالقرنین دوریدەكی میدال؛ لاتین الفباسندا تلغراملار؛ آتشپرستلەر مزاری؛

Yach Turkestan

Mars 1937 (Le Jeune Turkestan) No. 88

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو كیلگەن بوتون یازولار اوچون مجموعەمزنگ بیتلەری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطلەری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

«توركستان تورك گەنچلەر برلگی» نشریاتی

استانبولداكی «توركستان تورك گەنچلەر برلگی» قریمای جعفر سید احمد بیگگ برلك سالوندا «مفكوره وه مفكورەنگ فرد وه جمعیت حیاتنداكی تأثیری» موضوعندا ویردیگی قونفرانسینی 31 بیتلك كتابچا حالندا نشر ایتمشدر.

باشقارمامزغا كیلگەن اثرلەر:

1) **Annali** del R. Istituto Superiore Orientale di Napoli, Vol. VIII. Fasc. III—IV. 1936.

2) **„Die Welt des Islams“**, Zeitschrift für die Entwicklungsgeschichte des Islams besonders in der Gegenwart. Herausgegeben von Prof. Dr. G. Jäschke. Band 18, S. 148. Berlin 1936.

3) **The Nagoya Muslim Mosque.** A Souvenir Booklet, issued in commemoration of the opening ceremony of the Nagoya Muslim Mosque. January 1937.

مجموعەمزغا تیگیشلی هەر تورلو یوللانمالار اوچون آدرس:

Mustafa Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France

آتشپرستلەر مزاری — آرخەئولوغ میر غیاس اوغلی «قیزیل اوزبیکستان»نگ 24. 2. 37 تاریخلی 45نچی ساندا «توی تیپەدە آتشپرستلەر مزاری» باشلغی آستندا یازغان بر مقالەسندە شو معلوماتنی بیرەدر: «اورتا چیرچیق رایونی فرقە قومیتەسینك کاتبی خلیل اوغلی شو ییل 8نچی فیورالدا مرکزی تاریخ انقلاب موزەسیگە کیلیب، توی تیپە یانیداغی اصلاحات آریغینی قازیش وقتیدا قاندایدر ایسکی زمان نەرسەلەری تاپیلغانی حقیدا معلومات بیردی.

موزە بو ایشنی آنیقلاش اوچون میر غیاس اوغلی وە آثار عتیقە قومیتەسینك علمی خادمی غلام اوغلی‌نی توی تیپەگە یوباردی.

آریقدان تاپیلغان آرخەئولوگیا نەرسەلەری آتشپرستلەرنگ أولوك سویەکلەرینی ساقلایتورغان ساپال تابوتلار ایکەن.

دوقتور ماسسون (Dr. M. E. Masson) وە مەن 9 ییل بورون بوندای تابوتلارنی قیدیریب مزارنی تاپالماغان ایدیك. شوندان کیین خوقندلیلەر دوریدە قازیلغان آریق توپراقلاری ایچیدەن 12 تابوت تاپساق هەم آتشپرستلەرنگ أولوم کوممەك اصوللارینی وە دورلەرینی بیلمەگەن ایدیك.

حاضرغی تابوتلار کومولگەن مزار بز قازیغان اورالاردان 10 مەترچە شرق تاماندا بولوب، اصلاحات آریغینگ ایکینزارلککە چیقا بیریشدە 2 میگ مربع مەتر صحنە ایلە ایکی قیرغاقنی ایگەللەگەن.

بز بارغونچا ایشچیلەر 9 بوتون وە بر نیچە سینیق تابوتنی تاپیب قویغانلار ایکەن. بز هەم 3 لحدنی قازیب 7 کەتتە وە اوچ بالا تابوتی، اوشا دورنی بیلگیلەشگە یاردەم بیرەتورغان بر نیچە ایدیش سینیقلارینی تاپدیق.

تابوتلارنك دیەرلك بوتونیسی چیزمە، اویما، قابارتما آدام صورتلەری وە نقشلاری بیلەن بیزەتیلگەن. تاپیلغان مزار آتشپرستلەرنگ أولوك کوموشلەری توغروسیداغی هەر تورلو نا توغرو فکرلەرنی وە گمانلارنی حل قیلاتورغانغا اوخشایدی.

لکن آرخەئولوگیا تاپیلدیقلاری آثار عتیقە قومیتەسینگ مونوپولیاسیدا بولغانی اوچون بو نەرسەلەرنی موزەگە آلیب کیلیش ممکن بولمادی»

شرق نوری

شرقنگ قایسی بورچەگینی قاراساك
یوقلق أولوم، ظلم، قارغیش کورەردك
تاموغ دیگەن سوزنی بیلمەك ایستەسەك
شرقنی باشدان آیاقچا یورەردك.

بر زمانلار ییر یوزندە اوز باشلی
اولوغ شانلی مدنیت توغدورغان
او گوزەل شرق شیرین توپراق سوك زمان
بولدی چیتلەر پنجەسیدە کوز یاشلی.

شرقنگ کونی کیرسە بولوت آستیغا
سەنگ سونو کونلەرگنی اویلایمەن
باتیب بارغان آیغا قاراب ئەی یوقسول
او اولوغ نور سونمەسمی؟ دیب سورایمەن.

چولپان

(روس پروفەسوری پولیوانوفنگ «اوزبیك تیلی غرامەری تجربەسی» نام اثرندەن).

*

تورکستان جمهوریتلەری قانون اساسیسی اطرافندا

اوتکەن فیورال آیی ایچندە بوتون تورکستان ساویت جمهوریتلەرندە اوز قانون اساسیسینی مذاکرە وە تصدیق ایتیش اوچون فوق‌العادە تورولتایلار بولوب اوتدی. طبیعی بوتون ساویتلەر جمهوریتلەری اوچون موسقوادان پیچلیب بیریلگەن «أولگو» بویونچا حاضرلانغان آیریم جمهوریتلەر اساسی قانونلاری آراسنداغی فرقدە یالغز جمهوریت اسملەری هەم مادەلەر سانینگ کوب، آزلغندان‌غنا عبارتدر... بز یورتمز تور-

کستانی بو موسقواغا باغلاشدان عبارت بولغان ساویت قانون اساسیسینك توب غایەسینی رد ایتمەکله برابر تورکستان جمهوریتلەرینگ اوزینه مخصوص قانون اساسیسی بولووینی یالغز پرەنسیپ باقیمندان مثبت بر مسئله دیب قبول ایتەمز. طبیعی بو قانون اساسی بزنگ تیلەدیگمز، ایریشمەك اوچون کورەش یوروتدیگمز حقیقی ملی دولت قانون اساسیسندەن بوتونلەی باشقادر. کیچ وە یا تیز حقیقی ملی استقلال پرەنسیپی بولشەویك بوش سوزلەرینه قورولغان موسقوا نظریەسینی ییکیب بوکاونکی موسقوا منافعنه خدمت ایتدیرمەك اوچون چیقاریلغان قانون اساسی یرینی حقیقی تورکستان ملی مستقل دولتی قانون اساسیسی توتاجاغندا شبهه یوقدر. اکمل اکرام، عیسی اوغلی اوراز، آیتاق اوغلی نادر بای وە باشقالاری کبی تورکستانداغی ستالین وە ستالینیزم مالایلارندا ملی تویغونگ جانلانیشندان امیدوار ایمەسمز. بونلار موسقواداغی خوجاینلارینا کوب بیریلیب کیتکەن کشیلەردر. بونگله برابر شو کشیلەر وە امثالینگ موسقوا اینتەرناسیونالیزمینه آتالغان مدحیەلەر بیلەن تولغان نطقلارینی اوقوساگز، بو مدحیه وە صداقت بیلدیرو باقیریشمالاری ایچندە تورکستان جمهوریتلەرینگ ملی یوزینی کورسەتو اورونوشلارینیدا آچیق کورەسز. مەنه اکمل اکرام «اوزبیك بورژوآلاری وە اونگ جارچیلاری پانتورکیستلەر»نك (مسئلەنگ بز تورکستان ملتچیلەری اوستندە بارایاتقانینی اوقوچیلاریمز یاخشی آگلایدرلار) «اوزبیکستاندا بوتون باش اورونلار روسلار قولندادر» دیگەن عیبلەولەرینه جواباً «اوزبیکستان اجرائیه قومیتەسی رئیسی، قومیسارلار شوراسی وە اونگ برنچی اورونباساری، 13 قومیسارنگ 11ی اوزبیکلەر وە یا باشقا تورکستانلیلار قولوندا» بولغانلیغینی، «رایونلارداغی بوتون اجرا قومیته رئیسلەری، شعبه مدیرلەرندەن یوزدە 95ینك اوزبیك وە باشقا تورکستانلیلاردان» بولغانینی، بو کشیلەرنگ ایسه «بوتون ایشلەرنی اوزلەری توزوب أداره ایتمەکدە» بولغانلقلارینی آلغا سورەدر. («پراودا ووستوکا» وە «قیزیل اوزبیکستان» 13. 2. 37).

بو حالنی بز اکمل کبی بیلەمز. لکن تورکستانی ساویت روسیا

مستملکەلگندەن حقیقی ملی دولت حالینه کیترو اوچون بو کورسەتیلگەن قاداری یتیشمەیدر. ایش موسقوا پلانلارینی کیم ایشکه آشیرماقدا بولغانندا. موسقوا ایمپەریالیزمی مالایلارینگ روس وە یا تورکستانلیلاردان بیلگیلەنگەنلگندە ایمەسدر. آغاچنی کیسەتورغان بالتانگدا ساپی آغاچدندر. یوق، ایش بوندا ایمەس. نه بز بو طرفدا وە نەدە یورتمزداغی توغانلاریمز، رایون اجرائیه قومیتەلەری باشلوقلاری بر طرفدا تورسون، یولداشبای، فیض‌الله خواجه، حتی اکمل اکرام اوزی، باقیریب‌ـچاقیریب سویلەنولەرینه رغماً، بو مأمورلارنگ بوتون ایشنی اوزلەری توزوب أداره ایتمەکدە بولغانلقلارینا ایناناایمز.

یولداشبای، فیض‌الله خواجه هەم اکملدەن آلش بوتون بو مأمورلار، اگردە اونلارغا حقیقتدەدە «ایش باشلاب یورو حقی» بیریلگەن بولسا، اوز ملی ایشلەرینی ایمەس، یات‌ـموسقوا ایشینی، موسقوانك تیلەك وە بویوروقلارینی گنه ایشکه آشیریب اوتورادرلار.

حقیقی وضعیت موندان عبارتدر. اکمل اکرام بو وضعیتنی جودە یاخشی بیلگەنی حالدا، مسئلەگه ریاکارانه بر شکل بیریب، بزنگ عیبلەویمزگه قارشی موسقوا مستملکه سیاستینی مدافعه ایتیش اوچون اورونماقچی بولادر. مشهور فرانسز ادیبی لاروشەفوقو (La Rochefoucauld) نگ: „L’hypocrisie est un hommage que le vice rend à la verité“. «ریاکارلقله توغرولققا حرمت» دیگەنیدەك، اکملدە ریاکارلغیله تورکستان ملی حرکت وە طلبیگه «حرمت» ایتمەکچی بولادر؛ یعنی اکملنگ، تورکستان «پانتورکیستلەری» قارشیسندا ریاکارانه بر شکلدە، اوزبیکستانك روسلار طرفدان ایمەس، تورکستانلیلار طرفدان أداره ایتلمەکدە بولغانلغینی سویلەب مدافعه قیلوغا اورونوشی هەر نەرسەدەن اول بزنك طلبلەریمزنك بوتون تورکستان خلقی طلبی بولغانلغینی هەمدە بو طلب ایله موسقوا بولشەویکلەرینكدە حسابلاشوغا مجبور اقالغانینی کورسەتەدر. یوقسا 6نچی اوزبیکستان فوق‌العاده قورولتایی اعضالارینا قارشی یالغان یاشیق دلیللەر بیلەن «اوزبیکستانی تورکستانلیلار بیلەب

تورادر» دیب اثبات ایتب اوتوروغا احتیاجدا یوق ایدی.

بزنگ خلق، آینیقسا یورتمزنگ کیله‌جه‌گی دیمه‌ك بولغان یاش بوغون ایمدی اوزلگینی آچیق کوره‌در. ییللار کیچدیکچه اوگا یات أداره بیله‌ن چین ملی أداره‌نگ فرقی‌دا داها آیدینراق آڭلاشیلماقدادر. تورکستان ایله روسیا منفعتی آراسنداغی ضدیت‌ده کیتدیکچه آچیق کورونه بارادی. مه‌نه ایمدی موسقوا دیکتاتورلاری اطراف، غیر روس أولکه‌له‌رگه آیریم «قانون اساسی» «اینچیسینی» بیرمه‌ك مجبوریتینی سیزدیله‌ر. بونگله او خلقلارنگ ملی طلبینی موسقوا اساس قانونی ایچنده گنه‌چیکلب اونلارنی روسیاغا باغلیلقدا ساقلاب قالا بیلمه‌ك امیدنده‌درله‌ر. فقط موسقوا وه اونگ ییرلی آژانلارینگ بو امیدینگ قوم اوستنه قورولغانلغی وه بوکونکی مملکتمزده کاغد اوستنده‌کی «قانون اساسیله‌ر»نگ بلکه‌ده یاقین کیله‌جه‌کده حقیقی ملی مستقل تورکستان «قانون اساسیسی»نه آیلانب کیته‌جه‌گی آیدیندر.

ملی کوره‌شیمزنك اصل معناسی ملی تیله‌گیمزگه اویمایتورغان بوکونکی وضعیتکه باغلانیب قالماسدان (طبیعی افشا آتمزدا دوام ایته‌ره‌ك) کوزیمز یوکسه‌ك ملی استقلال پره‌نسیپینگ ساویت دیکتاتورلغی طرفندان چیقاریلماقدا بولغان بوتون توسوقلقلار، آغیرلقلار، او جمله‌ده‌ن موسقوا «قانون اساسیسی»نی باسیب اوتوب ایلته‌جه‌ك حقیقی ملی مستقل دولت قانون اساسیسی هدفنه تیکیلگه‌ن بولوویندادر.

بز بوتون تورکستان جمهوریتله‌ری قانون اساسیسینك 15نچی ماده‌سنده‌گی «ساویتله‌ر اتفاقندان سربست چیقا بیلو حقی»نگ یاقین کیله‌جه‌کده مؤثر بر حقیقتکه آیلانووینی امید ایته‌مز. طبیعی بو حق‌دا بزگه کوره‌ش هه‌م‌ده قیزغین وه آغیر بر کوره‌ش یوروتمه‌ی وه اونگ طلب ایتدیکی فداکارلقلارغا کیرمه‌ی بیریلمه‌یه‌جه‌کدر.

تورکستان ساویت جمهوریتله‌ری قانون اساسیله‌رینك بزگه تلقین ایتمه‌کده بولوندیغی شعار «ساویتله‌ر اتفاقندان چیقو وه حقیقی ملی مستقل تورکستان دولتی قورو یولندا کوره‌شو»ده‌ن عبارتدر.

ملی ایرکینلك وه قورتولوش یولی

اوتکه‌ن آی روسیا انقلابینا 20 ییل تولدی. 1917نچی ییلنگ 12ـ16 مارت کونله‌رنده ایسکی ره‌ژیمنگ قولاب یه‌گی ترتیبنگ کیریشینی سه‌وینچله‌رله قارشی آلغان بزله‌ر بو یه‌گی ترتیب خلق باشیغا بوروندان داها شدتلی بر اسارت بولوب چیقار دیب اویلاماغان ایدیك. طبیعی، یه‌گی اسارتنی چارلقنك ییقیلووی ایله باغلاو، چارلقنك ییقیلووینی اونگ سببی ایتب کورسه‌تو تاریخی باقیش وه حقیقتغا قارشی بویوك بر حقسزلق، یا گلیشلق بولور ایدی. یوق. بزنگ باشیمزغا بو یه‌گی اسارت فلاکتینی ایسکی چارلق ره‌ژیمینگ ییقیلووی کتیرمه‌دی. تیریسنچه اوغورسز ملعون چار ره‌ژیمی بزنگ یه‌گی اسارتمز زه‌مینینی حاضرلاب قالدیردی. روسیا ایمپه‌ریوه‌ینك غربی آوروپا وه آوروپانك بالتیق دیگزی بویغا یاناشغان چیگه‌له‌رنده‌کی أولکه وه خلقلاردان یالغز کولتورجهتنده‌ن دائما روسلقدان اوستون بولوب کیلگه‌ن 30 میلیوندان آرتیق اهالیسی بار لهستان وه سانچا او قادار کوب بولماسادا، ملی مفکوره‌سی ساغلام وه سیاسی تربیه‌سی یوکسه‌ك فین خاقی گنه ایمه‌س، حتی کیچیك ئه‌ستونیا، لاتوییا وه لیتوانیا خلقلاری‌دا استقلاللارینی قازانیب، دولت تورموشی قوروب محکمله‌نیب آلدیلار. ایسکی ره‌ژیمنگ قولاوی بو خلقلارنگ بوتونیسینه «ملتله‌ر زندانی»ندان قورتولوب چیقیشغا یارده‌م ایتکه‌ن بولسا، ایکنچی طرفدان موافق بین‌الملل سیاسی شرائط بالخاصه سوگنو اوچ کیچیك ملتکه قایتادان اسارت زندانینا کیریب قالودان ساقلانیشغا کومه‌ك ایتدی.

انقلابدان سوگراغی اسارتمزنگ چارلق سیسته‌مینگ ییقیلووی نتیجه‌سی بولماغانلیغینی مه‌نه شو لاتوییا، ئه‌ستونیا وه لیتوانیا تجربه‌له‌ری آچیق-آیدین کورسه‌تیب تورادر.

او بر طرفلاردا، بالخاصه بزنگ تورکستاندا حادثات باشقاچاراق جریان ایتدی وه نتیجه‌ده بز قایتادان چارلقنگ وارثی روس پروله‌تاری

دیکتاتورلیغی پنجەسینه اسیر توشوب قالدیق... بونگ باش عیبلیسی چارلق
رەژیمی وە اونگ مستملکه سیاستیدر. شونی‌دا آیتب اوتوش کیرەك، که
بو چارلق روسیاسی قانلی مستملکه سیاستی‌دە هیچ بر یبردە تورکستاندا-
غیدای بولماغان. روس چاریزمی بزنگ خلقنی قارانلق، بیلیمسزلك
ایچندە توتوغا بوتون کوچینی صرف ایتدی، اونی هەم مادی هەم معنوی
جهتدەن کوچسزلەندیروگە اورونغی. تورکستاننی روس مهاجرلەری
بیلەن تولدوردی. یورتمزنگ ایگ یاخشی یبرلەرینی روس مهاجرلەری
قولینا اوتکەزیب یوباردی. عصری معارفکه کیرو یولینه کیچیلمەس
دیەرلك درجەدە آغیرلقلار چیقاردی، أداره ایشلەرینه قاتناشو یولی ایسه
بزنك خلق اوچون بوتونلەی قاپاتیلیب قویولغان ایدی. بز بو وضعیت ایچندە
ایکەن «ملتلەر زندانی» ایشیکلەری آچیلدی. فقط بز یارانغان وضعیتدەن
کیرەگنچه فائدەلەنه آلمای قالدیق. زنداندان یاریق دنیاغا چیقار-چیقماس
بز اوز ایچکی ضعفمز وە تارقاقلیغمزنی آڭلادیق وە سکیز آی (مارت-
نویابر) بر قان، خوجالق وە تاریخی باقیملاردان بر بولغان خلقمزنی
ایچیدەن چوروتکەن تارقاقلق، قارانلق وە سیاسی آڭسزلق کبی آغیر
خاستالقلارغا قارشی کورەشو بیلەن‌گنه مشغول بولدوق. بوکون «ایکی
کرە ایکی تورت» دیگەندەی آچیق بر حقیقت بولوب کورونوب تورغان
مسئلەلەرنی آڭلاتیش اوچون کورەش یوروتو مجبوریتنده قالغانلارنگ
وضعیتندەگی فجاعتنی کوروده قیین بولماسا کیرەك.

یگیرمه ییل کیچدی. یورتمزنگ هەر طرفینا اوز بالالاری قانی
سو کبی آقدی.

بو کیچمیشکه قایتب اوتوروشیمزدەن مقصد فاجعەلار سببینی وە
خلقمزنی ملی استقلالینا آلیب باروچی، اونی اوز مقدراتینا ایگه بولو
سعادتینه ایریشتروچی برگنه توغرو یولنی بر آزدا آیدین قیلیب کورسەتو-
دەن عبارتدر.

بزنك کیچیرگەن فاجعەمزنك سببی برنچیدەن قهر اولمش چارلق
روسیاسی مستملکه سیاستیدر. ایکنچیدەن، ینه شو چارلق روسیاسی

سیاستی اثری بولغان اوزیمزنگ ضعفمزدر. ایمدی چارلق روسیاسی یوق
وە قایتب کیلمەیەجەکدر. فقط اونگ قالدیردیغی میراث بزنگ ضعفمز،
بیلیم، هنر وە باشقا جهتلەردەن یتیشمەی قالغانلیغمز ایسه، ایستەدیگمز
قادار تیزلکده بیتەتورغان نەرسەلەر ایمەسدر. بو آرالقدا کیچکەن ییللار
بوشغا کیچمەدی. عموم خلق قوزغالانلاری، کوندەلک تورموش وە
بیلیم اوچون آغیر محنت وە قانلی تارتیشما تجربەلەری خلقمزنگ
«معجزه»لەرگه ایناتیب یورو سادەلیگینی قسماً بولسادا بتیره بیلدی.
دوشمانمز مطبوعاتی یورتمزدا، حتی فرقەلیلار آراسندا ملتچیلك آقیمینك،
یالغز ساویتلەرگەگنه ایمەس، عمومیتله روسیاغا قارشی حرکتنگ کو-
چەیب بارایاتقانینی کورسەتمەکدەدر. بو بردە ایسکی ذهنیتدەن قورتولا
باشلاغانلقنی کورسەتەدر. بو ایسه خلقمزنگ ملی قورتولوشنگ توغرو
یولینا توشوب آلغانلیغینی افاده ایتەدر.

فقط توغرو یولغا توشوب آلغانلقنگ اوزیگنەسی موفقیت اوچون
کیرەکلی بوتون وسائطنی قولغا کیرتب آلغانلق بولالمایدر. بزنك خلق ایچندە
بالخاصه مهاجرلەریمز آراسندا اوزینی هیچ بر نەرسەدە یاڭلیشمایتورغان
وە خلقنی هەر بلادان قورتاروچی دیب بیلوچی «مصلحتچیلار» کوبدر.
بو «مصلحتچیلار»نی تیڭلاب کورسەگز خلقنی بوکونکی دور وە بزنك
شرائطمزدا ایگ تهلکەلی بولغان یول بیلەن سوروکلەمەکچی بولغانلقلا-
ری آڭلاشیلادر. عرب ایللەری، هندستان وە باشقا یبرلەردەکی یورتداش-
لاریمزنگ بزگه یازغانلاریدان بیلدیگمز بو «یوللار»نی بو یبردە آتاماق-
چی بولمایمز. یالغز شو قادارینی آیتایلق، که بز ملی حرکتمزنی یورو-
توشدە آتا-بابالاریمزنگ «آلیسدان آرابالاغانچا یاقیندان توربالا» دیگەن
معنیدار سوزینی اونوتمایلق. یعنی هەر نەرسەدەن اول اوز جبهەمزنی،
اوز تورکستان برلگمزنی کوچەیتەیلیك. بو کوچلو قوزولغان تورکستان
ملی برلگی جبهەسینی باشقا ساویت دوشمانی، روسیادان آیریلماق ایستە-
گەن خلقلارنك کورەش جبهەلەرینه بیرلەشتریب اونلارله برلکدە روس
ایمپەریالیزمینه قارشی کورەش یوروتەیلیك. بز بو روس ایمپەریالیزمینه قارشی

کورەش جبهەسندە بزیملە بر صفدا توروب کورەشوچی خلقلارنك قایسی دین وە قاندای عرق، فرقەغا منسوب بولغانلقلارینی تیکشیریب‌دە اوتورمایلق. یالغز بو یولغنا بزنی ملی قورتولوشیمزغا ایریشترە آلاجاقدر... بوندان باشقا یوللار، ایستەسە قاندای بولسون آلدامچی یوللاردر... اوز ایچکی برلگینی قوروب اونی محکملەیە بیلگەن ملتلەرگنە اوز استقلالارینی آلیب ساقلایا بیلەجەکلەردر. هیچ قاندای تیشقی کوچ، قاندای یاقیملی اسمی بولسون، قاندای بر بایراقا بورونەنان بولسون، ملی أرادە برلگی، ملی کوچ برلگی بولماغان بر مملکتنی قورتارا آلمایاجاقدر.

تورت یوز میلیون اهالیسی بولغان ختای هەر ایستەگەن کوچکە یم بولوب یاتادر. کیچیك‌گنە بەلجیقا، اوندان‌دا کیچیك پورتەگیز مملکتی اوزلەرینی ختای اوستندە حاکم دیب حس ایتەدرلەر وە بو بر درجەگە قادار توغرودا. مەنە کیچکنەگنە اوچ میلیونلق فینلاندیاغا قاراگزلارچی: اونی چارلق روسیاسی بوتونلەی بویسیندیریب آلالمادی.

بو ایکی پارلاق مثال هەر زمان تورکستانلیلارنڭ کوزی آلدندا جانلانیب تورمالیدر.

روسیادا شوندای وە یا بوندای بر رەژیمنڭ اطراف أولکەلەر اوچون، طبیعی او جملەدەن بز تورکستانلیلار اوچون یاخشی بولووینی آسترتن شیپرلاب یوروچی کشیلەر حالادە بیتکەن ایمەس.

مشهور فرانسوز انقلابی تنقیدچیسی سەنت-بەو (de Sainte-Beuve) دەن «فرانسا تختنە «بووربون»، «اورلیان» وە «بوناپارت» خاندانندان قایسیسینی مناسب» کوردیگینی سوراغانلاریدا، او هیچ اویلەب تورماسدان — «مەنم اوچون کیمنڭ اوستمگە مینیب یوروینی سایلاو ایمەس، اوستمگە هیچ کیمسەنڭ مینب اوتورماسلیغی کیرەك» دیب جواب قایتارغان‌ایدی.

بزنك جوابمزدا شوندای بولووی کیرەك. بزگە هیچ قاندای بر روسیا وە هیچ قاندای بر روس رەژیمینڭ بزنڭ اوستمزگە کیلیب اوتورووی کیرەك ایمەس. بز اوز اوزیمزگە حر وە مستقل تورموش قوروب یاشاماقچی بولامز.

بزنی بو قورتولوش وە مستقل تورموشغا ایلتەتورغان ایڭ توغرو وە ایڭ قیسقا یول برنچیدەن تورکستان ملی برلگی جبهەسینڭ سارسیلماس، کوچلو بر وضعیتکە قویولووی وە بو تورکستان ملی برلگی جبهەسینك باشقا جبهەداش خلقلار ملی مرکزلەری ایلە صمیمی وە سیقی باغلانیب بر جبهە حالندا کورەش یوروتوویدر. بونڭ تیشندا نە قورتولوش وە نەدە حریت باردر.

انقلابنك 20نچی یلندا بو ایکی حقیقتنی بر داها ایسلەب، اونی ذهنلەریمزگە یاخشی اورناشترایلق.

مچ.

*

1917نچی ییل خاطرە پارچالاری

XII.

(باشی 76—79 وە 82—88نچی سانلاردا)

بری روسیا ایکنچیسی تورکستان مقیاسندا مهم بولغان ایکی حادثە عمومیلە روسیادا وە آینقسا تورکستاندا انقلابنڭ باریشینا کوچلو تأثیر ایتدی.

1917نچی یلی 27 آوغوستندا عموم روسیا اوردوسی باش قوماندانی گەنەرال قورنیلوف موقت حکومتکە قارشی چیقدی. جبهەدەن پەتەرسبورغە قارای عسکر یوباریلدی. عکس‌الانقلاب قورقوسی توغدی. موقت حکومت وە ایشچی هەم سالداتلار شوراسینڭ قطعی حرکتی سایەسندە بو عکس‌الانقلابی چیقیش قان توکولمەسدەن باستریلا بیلدی. بونگلە برابر بونڭ قالدیردیغی ایز انقلاب مقدراتی اوچون یامان بولوب چیقدی. ایشچی وە سالداتلار شورالارندا بولشەویك هەم سول ئەسئەر عنصرلارنڭ نفوذی آرتیب کیتدی. کوبچیلگی یرسز، آز یرلی دهقان کتلەسندەن بولغان عسکرگە بولشەویک پروپاغانداسینڭ تأثیری بورونغودان‌دا آرتیب کیتدی. بولشەویکلەرنڭ قوللاندیقلاری اساس شعار

«بوتون حكومت ساويتلەرگە»، «بوتون يېر دهقانلارغا»، «زاوود-فابريقلار ايشچيلەرگە»دەن عبارت بولدى.

بولشەويكلەرنك حكومتنى قولغا توشوروب آلو تجربەلەرى ايلك تاپقير بزنك تاشكندده بولدى. 1917نچى ييلى 13سەنتابرنده تاشكند، ايشچى وه سالداتلارنك بولشەويكلەشيب وه سول ئەسئەرلەشيب يوروچى طبقەسى قولينا توشوب قالدى. موقت حكومت توركستان قوميتەسى اعضاسى شەندريكوف، ليپووسكىلەر قايدادر ياشيرينديلار. قوميته رئيسى ناليفكين تيشقى دنيادان اوزولوب قالدى. انقلاب باشلارندا ايشچى وه سالداتلار شورالارى طرفندان توركستان عسكرى قوماندانى سايلانغان گەنەرال «چەركەس» سالداتلار طرفندان اورولوب، ياريم أولو حالينه توشورولوب قويولدى. أولكه ايشچى وه سالداتلار شوراسى اوزىدە يوق كبى بولوب قالغان ايدى. برآز اول گنه «انقلابچى ايشچى وه سالداتلار» اسمندەن باقيريب-چاقيريب سويلەب، نفوذلو بولوب كورونوب يورگەن كشيلەرنك تاوشلارى اوچوب، اوزلەرى كوچەلەردە كورونمەى قالديلار. كوشكه وه آق مسجد كبى توركستانك تورلو بورچەكلەرندەگى محلى ايشچى وه سالداتلار شورالارى تاشكند عصيانچيلارينا قوشولغانلقلارينى معلوم ايتب ساويت حكومتينى اورناشتريش اوچون ياردەمچى كوچلەر يوبارغانلارينى بيلديرديلەر. بوتون توركستانداغى ايشچى وه سالدات شورالارى تشكيلاتلارى ايچنده يالغز فەرغانه ايشچى وه سالداتلار شوراسى موقت حكومت طرفدارى بولوب قالدى. ينه شو فەرغانه ايشچى وه سالداتلار شوراسى توركستان يېرلى خلقى بيلەن آڭلاشمايچا هەر قانداى بر حكومت قوروغادا قارشى ايكەنينى اعلان ايتدى.

بزنك بوتون دقتمز ايسكى تاشكند وه عموماً تورك-اسلام توركستانينى عصيانچى ايشچى وه سالداتلارنك قورالّى كورەشندەن ساقلاب قاليشغا معطوف ايدى. آق مسجد وه كوشكەدەن عصيانچيلارغا ياردەم كوچى يوباريلووينا جواب اولاراق فەرغانه، موقت حكومت طرفينى ياقلاب، تاشكند اوستينه توپچى حصەسينى يوللادى. حكومتسز قالغان

تاشكندده عصيانچيلار ايكى كون حكم سورديلەر. بو آرالقدا موقت حكومتنك، داها توغروسى حكومت باشلوغى كەرەنسكىنىڭ تاشكندده كى عصيانني ايڭ قيسقا وه قطعى يول بيلەن باسترو اوچون امر بېرگەنلگى خبرى چيقدى. قازان دائرەسى قوماندانى گەنەرال قوروويچەنكونىڭ توركستان گەنەرال قوميسارليغينا بيلگيلەنگەنلگينىدە بز شو تيلغرامدان اوگرەنديك. ديني خبردە گەنەرال قوروويچەنكونىڭ ييتەرلك درجەدە قوتلەر بيلەن تاشكندگە طرف يورومەكدە بولغانليغى بيلديريلمەكدە ايدى. عصيانچيلار تيزگنه تينچالديلار.

نه حكومت قوميتەسى وه نەدە ايشچى وه سالداتلار شورالارينىڭ تاياناجاق كوچى بار ايدى. هەر قانداى بر عصيانچى عسكر دستەسى ايستەديگى وقتده حكومتنى قولينه توشوروب آلا بيلەجەك بر حالدا ايدى. بو جهت هەر كيمگه معلوم ايدى. اوز اوزندەن آچيق كورونوب تورغان بر نەرسه بولسا، اودا بوتون بو تارتيشمالاردان بز توركستانليلارنىڭ گنه متضرر بولماقدا ايكەنمزدر... بو قورقولو وضعيتنىڭ آلدينى قالاى آليش كيرەك؟ — مەنه او زمان بزنىڭ قارشيمزدا كوندەلەك بولوب تورغان سؤال بو ايدى. بز اوزيمزچه اونى ييشه بيلەجەك وضعيتده ايمەس ايديك. چونكه انقلاب بزگه بوتون تيلەكلەريمزنى آچيق سويلەى بيلمەك حريتى بېرگەن بولسادا، اونى ايشكه آشيرو، حتى كيلگيندى روس سالدات، ايشچى هەم كرەستيانلارى تهديدندەن قورونو قوراليني‌دا بيرمەگەن ايدى. توركستانليلار ايچدەن انقلابدان اوزاقلاشماقدا، اونى ياتسينماقدا ايديلەر. نه قورنيلوف چيقيشى وه نەدە تاشكندده كى بولشەويك، سول ئەسئەرلەر عصيانى توركستانليلارنى هيچ بر تورلو هيجانغا كتيرمەگەنلگى اوزى بو احوال روحيەنى آچيق كورسەته آلادر. بو انقلاب مقدراتينه قارشى علاقەسيزلقنىڭ هەر نەرسەدەن اول اوزيمزگه تهلكه كتيرو احتمالى بار ايدى.

توركستانغا گەنەرال قوميسار تعيين ايتيلووى بزنىڭ اوچون كوتولمەگەن بر نەرسه ايدى. آڭلاشيلغان گەنەرال قورنيلوف عصيانى

موقت حکومتنی تورکستان قومیته‌سی اساسی حقداغی قرارینی اوزگه‌رتوگه مجبور ایتکه‌ن. او بو قومیته‌نی کوچسز بر انقلابی مؤسسه حالندان چیقاریب، داها زیاده فعالیتلی أداری بر مؤسسه حالینه کیریتمه‌کچی بولغانده‌ك کوروندی.

گه‌نه‌رال قومیسار یانینا بری عسکری، ایکنچیسی سیویل اولماق اوزره ایکی اورونباساردا بیلگیله‌نگه‌ن ایدی. عسکری اورونباسارلققا اوره‌نبورغ قازاچیلارندان، ایمدی اسمینی ایسکه‌ره آلمادیغم بر ارکان حرب ضابطی تعیین ایتیلگه‌ن ایدی. سیویل قسم اورونباسارلیغینا اسمی یوقاریدا بر دفعه کیچکه‌ن غراف دورره‌ر (Доррер) بیلگیله‌نگه‌ن ایدی.

بو گه‌نه‌رال قومیسارنگ تعیینی حادثه‌سنده‌ن بر نیچه کون اول ایوانوف ایله مه‌ن حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیین ایتیلگه‌ن ایدیك... بو یه‌گی توغوب قالغان حادثه قارشیسندا مه‌ن اکوب آغیر وضعیتگه توشوب قالغان بولدم. مه‌نم حکومت قومیته‌سینه کیروم اوستنده‌کی بزنگ مرکز طرفندان کورسه‌تیلگه‌ن اصرار وه مه‌نم راضیلغمدا بوتونله‌ی باشقا شرائط آستندا بولغان ایدی. گه‌نه‌رال قومیسارنگ رولی نیمه‌ده‌ن عبارت بولوشینی هه‌له هیچ کیمسه بیلمه‌دی.

ملی مرکزنك ولایت ملی قومیته‌له‌ری رئیسله‌ری وه تاشکند شهر شورای اسلامیه‌سی باشلوغی قاتناشی بیله‌ن کیگه‌یتیلگه‌ن توپلانیشنی چاقیرو قراری بیریلگه‌ن ایدی. تورکستان ملی مرکزی رئیسینگ حکومت قومیته‌سینه بوتون تورکستان خلقینی تمثیل ایتکه‌ن بولوب کیرووی کیره‌ك دیگه‌ن دلیلنی کورسه‌تیب عبدالله خواجه توپلانیشغا علما جمعیتی رئیسی سیرعلی لاپین‌نگ‌دا چاقیریلووی اوستنده اصرار ایتدی. بو تکلیف قبول ایتلدی. اوزگه‌راگه‌ن شرائط آستندا حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعیین ایتیلونی قاندای شرطلار آستندا قبول ایتووم کیره‌کلگی هه‌م بزنگ قاراشیمزچا مجلس مؤسسان توپلانیشینی کوتمه‌یچه ایشکه آشیریلووی کیره‌ك بولغان ایشله‌ر حقندا پروژه حاضرلاو شخصاً مه‌نگه حواله ایتیلدی.

بوندای بر پروژه حاضرلاو اوزی قیین بر نه‌رسه‌ده ایمه‌س ایدی. چونکه بز او حقدا دیه‌رلك هه‌رکون سویله‌شیب تورار ایدیك. ملی مرکز بزنگ شرطلاریمز قبول ایتیلگه‌ن تقدیرده مه‌نم حکومت قومیته‌سینه تاپشیرماق اوچون حاضرلادیغم پروغرامنی تصدیق ایتدی. عینی توپلانیشدا مه‌نم گه‌نه‌رال قومیسارغا قارشی آتتوبه‌گه بارووم قراری چیقاریلدی. مه‌ن قومیسارنی عمومیتله تورکستانداغی حادثات وه خصوصیله بزنگ وضعیت وه شرائط وه تیله‌کله‌ریمز بیله‌ن تانیشتراجاقدم. بزیمله برگه ایشله‌شیب کوب قیمتلی یارده‌مله‌رده بولوب کیله یاتقان وادیم چایکین بو سفرده مه‌نمله برابر یولغا چیقدی.

مه‌نم حکومت قومیته‌سی اعضالیغینا تعییننی قبول ایتووم اوچون بزنك طرفدان قویولغان شرطلار شونلار ایدی: ایشچی وه سالداتلار شوراسی یارده‌مینه تایانیب سابق حکومت قومیته‌سی طرفدان حکومتگه تاپشیریلغان تاشکند وه باشقا بویوك شهرله‌رده تورکستانلی وه روسلار اوچون آیری آیری بلدیه‌له‌ر بولو پروژه‌سینی قایتاریب آلو؛ تورکستان روس اهالیسینه آیریم مجلس مؤسسان مبعوثلاری چیقارو حقی بیرو اوستنده‌گی روس جمعیتله‌رینك سابق حکومت قومیته‌سی طرفدان تصدیق ایتیلگه‌ن پروژه‌سینی قایتارو؛ اوچنچی گه‌نه‌رال قومیسارنگ تورکستانداغی عسکری کوچله‌رنی ایچکی روسیادان کتیریله‌جه‌ك باشقا، اکثریتله تاتار-باشقرد عسکرله‌ری بیله‌ن آلماشترو مسئله‌سینی موقت حکومتگه تکلیف ایتونی بوینا آلووی.

گه‌نه‌رال قومیسار یانندا، تیلگرامدا کورسه‌تیلگه‌ن وه تورکستانداغی بولشه‌ویك وه سول ئه‌سئه‌رله‌رنی قورقوتوب یوبارغان عسکری کوچ دیگه‌ن نه‌رسه کیچیك بر توپ بیله‌ن بر اوقچاچار، ایکی-اوچ نفر یاش ضابطلاردانغنا عبارت بولوب چیقدی.

مه‌ن بزنك تورکستانداغی حادثاتغا قاراشیمزنی وه ملی مرکزیمزنگ قاندای شرائط آستندا مه‌نم حکومت قومیته‌سینه کیرووم ممکن بولور دیب قارادیغینی سویله‌ب بیردم. گه‌نه‌رال قوروویچه‌نکو بزنگ طلبله‌رنی قبول

كوزدی. واغوندا اوتوردیغی یېردەن یوقاریدا سویلەنگەن بلدیەلەرنی بولو وە روس اهالیگە آیریم مبعوث چیقارو حقی بیرو پروژەلەرینی تأثیرسز قالدیروی حقندا موقت حکومتگە تیلغرام یوباردی. اوچنچی شرطمز، یعنی تورکستانداغی غارنیزوننی باشقا عسکری حصەلار، کوبرەك تاتار-باشقرد عسکرلەری بیلەن آلماشترو مسئلەسینە کیلگەندە گەنەرال بوندادا بر قیینلق کورمەدیگینی آڭلاتدی ایسەدە طبیعی بو ایش یولدا بارایاتقان واغوندان ایشلەنە بیلەجەك بر ایش ایمەس ایدی.

مەنە ایمدی گەنەرال قومیسارنڭ رئیسلگی آستندا برنچی حکومت قومیتەسی اولتوروشی. حکومت قومیتەسندە گەنەرال قومیسار وە اوننڭ ایکی (سوغوش وە سیویل ایشلەر) اورونباسارندان باشقا لیپووسکی، شەندریکوف، ایوانوف هەم مەن بار ایدیك. نالیفکین استعفا ایتکەن ایدی. (یەلپاتیەوسکی بوخاراغا موقت حکومتنڭ سیاسی آژانی اولاراق تعیینلەنگەن ایدی). درحال جبهە استقامتیدە آچیق کورونوب قالدی. دوررەر حکومت قومیتەسینڭ یالغز تورکستان خلقینا تایانووی کیرە کلگینی آچیق سویلەدی. او سالداتلارنڭ بوتونیسی روسیادان کتیریلگەن کشیلەر بولغانینی، ایشچیلەرنڭدە تورکستان خلقی اوچون یات هەمدە اوڭا دوست بولماغان احوال روحیەدەکی بر عنصر بولغانینی، روس کرەستیانلاری ایسە باشدان باشا تورکستانلیلاردان تارتیب آلنغان یېرلەرگە اورناشتریلغان، اوننگچوندە آچیقدان آچیق یېرلی خلق دوشمانلیغی فکری یوروتدوکلەرینی سویلەدی. روس اهالینڭ قالغان قسمی، مأمورلار، ضیالی طبقە هەم سوداگرلەرنڭ ایسە جزئی اکنە بر مقدار تشکیل ایتمەکدە بولغانلغینی علاوە ایتدی.

بوتون منفعتی وە تورموشی بیلەن تورکستانغا هەمدە تورکستاننڭ یېرلی خلقینا باغلی بولغان ایوانوفدا بو قادار آچیق وە کیسکین شکلدە بولماسادا عینی قاراشنی یومشاقراق سوزلەر بیلەن آڭلاتدی. کوتولدیگی کبی ایلیا شەندریکوف بوتونلەی باشقا بر نقطهٔ نظر بیلەن چیقدی. او مەنم

اوزینی تورکستان طرفدان مجلس مؤسسان نامزدلگینە قویونی رد ایتکەنمنی اونوتا آلمادی. لیپووسکی شەندریکوف فکرینە قوشولدی. گەنەرال قومیسارنك سوغوش ایشلەری اورونباساری، بر حربی کشی اولاراق اوزینڭ سیاست خارجندە بولغانلیغینی سویلەدی. گەنەرال قومیسارنڭ اوز وضعیتی بوتونلەی آیدین بولماسادا، بزنڭ روسیا منافعنە قارما قارشی بولماغان طلبلەریمزنی یاقلابراق سویلەدی.

حکومت قومیتەسینڭ شو توپلانیشندا موقت حکومتگە عبیدالله خواجە بیلەن شاه اسلام بیك شاه احمد بیكنی حکومت قومیتەسی اعضالیغینا تعیین ایتونی تکلیف ایتش قراریدە چیقاریلدی. شەندریکوف هەم لیپووسکی بو قرارغا قارشی ایدیلەر. یەڭی قومیتەنڭ برنچی آدیملاری بزگە یاقیملیراق بولوب کورونمەکدە ایدی.

(سوڭی کیلەجەك ساندا)

تورکستاندا قوموئیست فرقەسی صفلارندا

بوتون ساویتلەر اتفاقندا او جملەدەن بزنك تورکستاندا اوتکەزیلگەن قوممونیست فرقەسی صفلارینی تازالاو عملیەلەری کوبدە ایسکی حادثەلەر ایمەس. «فرقە صفلارینی تازالاو»، «فرقە وثیقەلارینی تیکشیرو»، «فرقە وثیقەلارینی آلماشترو» دیگەن شعارلار آستندا اوتکەزیلگەن بو ایلەمە معرەکەلەرینك قالای کیچکەنلگینی وە قاندای نتیجەگە بارغانلیغینی «یاش تورکستان»دا وقتلی وقتندا منتظم تعقیب ایتب، اونگلە اوقوچیلارینی تانیشتریب باریشغا اورونغان ایدی. ساویت مطبوعاتینڭ «تازالانغان»، «ایلەنگەن» فرقە تشکیلاتلارینڭ «مفکورەوی تازالیغی» وە اونلارنڭ ایش قابلیتی آرتقانلیغی حقنداغی حکملەرینیدە اونوتقانیمز یوق.

فقط بو ساویت مطبوعاتی هاولوقانلیغی کوب اوزون سورمەدی.

فرقە تشکیلاتی وە قوممونیستلەر آراسنداغی آقساقلقلار، بوزوقلقلار، صنفی دوشمانلار، ملتچی عنصرلار مسئلەسی یەگیدەن ساویت مطبوعاتی بیتلەرندە کورونە باشلادی. آینقسا بزنگ تورکستانداغی ساویت مطبوعاتندا او مهم بر ستون شکلینی آلدی. بز منتظم تعقیب ایتب کیلمەکدە بولوندیغمز بو مسئلەنگ بوتون تورکستان کولەمندەکی کورونوشی تفصیلاتینا بو یردە کیریشمەکچی بولمایمز... یالغز سوڭ قولومزغا کیلگەن تورکستان غازیتالارندا اوچراتدیغمز تورکستاندا قوممونیست فرقەسی وە عمومیتلە ساویت روسیا ایشلەرینی باشلاب یوروچی، محلی آگەنتلەرنی، بالخاصە اکمل اکرامنی کوزەتیب، تورتوب، ایجابندە قامچیلاب توروچی تسەخەرنگ اوزبیکستانداغی تازالانغان فرقە تشکیلاتلاری منظرەسینی کورسەتەتورغان بر مقالەسینك بعضی بر نقطەلارینا نظر دقتنی تارتیب اوتمەکچی بولامز. («قیزیل اوزبیکستان» 26. 2. 37).

تسەخەر مقالەسینە کورە، اوزبیکستاندا فرقە تشکیلاتی وە ایشلەری عینیلە ایسکی مجراسینا توشوب آلغان. ایمدیدە فرقە قومیتەلەری کاتبلەری، تشکیلاتچیلاری ایلە محلی تشکیلات منسوبی قوممونیستنگ هیچ بر باغلانیشی یوق. اونگ فرقە قومیتەلەرندە بولایاتقان ایشلەر وە فرقە تشکیلاتلاری کاتب، تشکیلاتچیلاری ایلە مرکزی فرقە قومیتەسی آراسندا بولوب بیتب کیتە یاتقان ایشلەردەن نە خبری وە نەدە علاقەسی بار. تسەخەر «بزدەکی کوب تشکیلاتلاردا عامەوی سیاسی ایش یامان احوالدادر» دیدیکی کبی، «رایون فرقە قومیتەسی کاتبلەری سیاسی توگەرەکلەرگە جودە آزکیلەدر» دیدر. باشلانغیچ تشکیلاتلار کاتب وە تشکیلاتچیلاری ایسە اوقوش، اوقوتوش مسئلەسینك استاتیستیق جهتینی منتظم یوروتو ایلە وظیفەلەرینی توگەدی دیب بیلەرلەر ایکەن، کوب رایون قومیتەلەری پروپاغانداچیلارغا رهبرلکدە ایتمەس، اونلارغا یاردەمدە بیرمەس ایکەنلەر. کوب وقت فرقە کاتبلەری پروپاغانداچیلارنی تنقید ایتب، اونلارنی رنجیتودەن قورقارلار ایکەن.

قوممونیست فرقەسی مرکزی قومیتەسی اوزبیکستانداغی فرقە پروپاغانداسی مسئلەسینی تیکشیریب اونی اوزبیکستاننگ بوتون تشکیلاتلاری اوچون قانیقماسلق دیب تاپقان.

مرکزی فرقە قومیتەسینك بو حکمینی نقل ایتوچی تسەخەر «نظری وە غایەوی سویەنی کوتەریش ساحەسنداکی ایشلەریمزدە جودە کەتتە کەمچیلکلەر بار» دیدیکی کبی، سوزینی اوزبیکستاننگ مرکزی تاشکند تشکیلاتلارینا کیچیریب، او یردەدە، حتی فرقە «فعاللارینگ نظری حاضرلیغی مسئلەسندە کوب یاراماس حاللار» اوچراتیلا یاتقانینی سویلەیدر.

فرقەلیلار آراسندا سیاسی سواد چیقاریش مسئلەسینە کیلگەندە بو جهتدە ایسکیدەگی وضعیتدەن بر آدیم هەم آلغا باسماغان کورونەدر. اوزبیکستان مرکزی تاشکندە رسماً قوممونیستلەرنك یوزدە 87سی سیاسی توگەرەکلەرگە تارتیلغان. فقط پروپاغانداچیلارنگ بیلیمسزلگی یوزندەن توگەرەکلەرنك ایشی بارمایدر. اونگچون توگەرەککە یازیلغان کشیلەردە درسگە قاتناشمایدرلار. تاشکند فرقە قومیتەسیدە بو بوزوقلقنی بتیرو یولینی قیدیرماغان وە بو حقدا اویلابدا اوتورماغان ایمش. اوزبیکستان مرکزی فرقە قومیتەسی اوز طرفندان پروپاغانداچیلارنی یەگیدەن حاضرلاو قورسی ترتیب ایتکەن بولسادا، بوتون 1936نچی یلی ایچندە 34 گنە کشی اوندا اوقوب چیقابیلگەن.

ساویت معرەکەسندە فرقە صفلارینی یەگیدەن تولدورو دیگەن بر مسئلەدە بار. یەگی اعضا قبولی اوچون قوممونیست فرقەسی معین تعلیماتنامە چیقارغان. بوڭا رغماً کوب یرلەردە فرقەغا اعضا توپلاو ایشی همن-همن ایسکیدەگی پەتەرس وە اگەیلەرنگ سویلەب بیردیکلەری مجراسینی آلیب کیتکەن.

قوممونیست فرقەسی مرکزی یەگیدەن اوز صفلارینی تولدیرودە برنچی سیناو باساماغی اولاراق میاللار غروپلاری یاراتونی چیقارغان ایدی. معین بر دورنی بو یردە خدمت ایتب، ایشلەب سینالغاندان سوڭ یارارلق تاپیلغان کشیلەر فرقە نامزدی قاتارینا کیچیریلەجەك ایدی. دیمەك یەگی اعضا توپلاودا اینگ برنچی آدیم بو میاللار صفینی تولدیرو مسئلەسی

بولادر. بونگچونده ساویت مطبوعاتندا بو مسئله‌گه کینگ اورون آیریلیب تشویقات یوروتولوب کیله‌در. بو ساحه‌داغی قوممونیست فرقه‌سی «موفقیت»ینی کورسه‌تورغان پارلاق بر مثالنی تسه‌خه‌ر کتیرمه کده‌در. او تاشکند قوممونیست فرقه‌سی تشکیلاتی یاندا 1936نچی ییلی باشندان آلیب سوك کونله‌رگه‌چه یالغز مینگ کشیگه یاقین خیرخواه (میال) ابولغانلیغینی، بر قسم باشلانغیچ تشکیلاتلاردا ایسه هیچ بر خیرخواه بولماغانلیغینی یازادر.

بو یرده مسئله‌نینگ بوتون تورکستاننینگ مرکزی، ساویت حکومتینك بوتون کوچینی توپلادیغی، یاریم میلیوندان آرتیق اهالیسی بولغان تاشکند اوستنده بولغانینی‌دا اونوتماسلق کیره‌ك.

سوزینی مفکوره کوره‌شی مسئله‌سینه کیچیرگه‌ن تسه‌خه‌ر «فرقه وثیقه‌لارینی تیکشیریش وه آلماشتریش وقتندا صنفی دوشمان عنصرلاردان بر تالایینگ سری آچیلیب فرقه‌دان هایدالغان بولسادا، عکس‌الانقلابچی تروتسکیچی وه ملتچی عنصرلاردان سری آچیلمای یوزینه هه‌ر تورلو پرده‌له‌ر تاقیب فرقه صفلارندا یاشیرینب اقالغانلاری هه‌لی هه‌م بار. بونلار عکس‌الانقلابچیلق وه زیانچیلق ایشله‌رینی دوام ایتدیرمه‌ك اوچون اورونادرلار» دیدر.

1936نچی ییلی ایچنده یالغز تاشکند دائره‌سنده 33 فرقه قومیته‌سی کاتبی اورنندان چیقاریلغان. بو معلوماتنی بیروچی تسه‌خه‌ر بو 33 فرقه کاتبینك فرقه قومیته‌سی باشینا کیلوونده هیچ بر تورلو علاقه‌سی بولماغان او محلی تشکیلاتلار منسوبی قوممونیستله‌رنك اونلارنك ایش باشندان کیتووننده‌ن‌ده بوتونله‌ی خبرسز، علاقه‌سز ایکه‌نینی سویله‌یدر. تورکستاندا قوممونیست فرقه تشکیلاتی دیگه‌ن معمانك قاراتته‌رینی کورسه‌توده کوب قیمتلی بولغان بو معلوماتنی بیروچی تسه‌خه‌ر عینی 1936نچی ییلی ایچنده عینی تاشکند فرقه تشکیلاتندان 311 قوممونیستنك فرقه‌دان قوولدیغینی بیلدیره‌در. مه‌نه بو ایله‌نیب تازالانغان قوممونیست فرقه تشکیلاتلارینگ آلتی آی سوگرا عرض ایتمه کده بولوندیغی منظره‌ده‌ن بر چیمدیم.

تورکستاندا قوممونیست فرقه‌سی باشچیلارندان تسه‌خه‌رده‌ن خلاصة

نقل ایتدیگمز بو معلومات اوستنه ساویت مطبوعاتندا یه‌گیده‌ن آلاولانغان ملتچیله‌رگه هجوم معره‌که‌سی ماته‌ریاللارندان بر شینگل علاوه ایتسه‌گز، تورکستانداغی وضعیت حقندا آرتیق تفصیلاتغا کیریب، ایضاحات بیریب یوروشده کیره‌ك بولمای قالادر.

تاشبالتا

*

تورکستانده ساویت غازیتالارندا

بزگه وه عموماً تورکستان ملی حرکتیگه قارشی یازیلغان مقاله‌له‌ر پارچاسی

1) «قازاق خلقینینگ معلوم خیانتکاری، مشهور خوقند بورژوآ مختاریتی باشلوغی، قازاق یرنده‌ن رذالتله قوولوب کیتکه‌ن (مصطفی چوقای اوغلی)، اوزینك چیرکین وه مسکین مهاجر مجموعه‌چیغی «یاش تورکستان»دا ساویت قازاغستانینی اولوغ ساویتله‌ر اتفاقندان آیریش، گولله‌نگه‌ن قازاغستان اتفاق جمهوریتینی یاپونیا ایمپه‌ریالیزمینینگ مانجوقوسی کبی قیلیب قویوش مقصدیله، اسلام برلگی وه تورك برلگی کبی فاشیزم فکرینی تارقاتیب یورودر. اجنبی مملکتده‌ن قازاغستانغا یاشیرینچا کیلیب چیقیب یاقین آرالقدا آشکار ایتلگه‌ن یاپونیا جاسوسی بیك‌آریس اوغلی وه باشقا حادثه‌له‌ر مصطفی چوقای اوغلینینگ چیرکین فکرینی گنه تارقاتیب یوروش بیله‌ن قالماسدان، مملکتمزگه اوز آژانلارینی‌ده ییباریب توراتورغانینی کورسه‌تمه کده‌در. بیك‌آریس اوغلینینگ توغرودان توغرو مه‌نه بو چیرکین خیانتکار (م. چ.)نینگ امری بویونچا قازاغستانغا اجنبیله‌ر جاسوسی صفتیله کیلگه‌نلیگی اثبات ایتلدی.»

بو سطرلارنی یازوچی قازاغستان فرقه قومیته‌سینك تشویقات شعبه‌سی مدیری خائن قابل اوغلی الیاس‌در. («قازاغستانسکایا پراودا» 18.2.37، «قازاق بولشه‌ویکله‌رینگ ایگ مهم وظیفه‌سی»(1) باشلیقلی مقاله).

(1) ,,Небезызвестный предатель казакского народа, руководитель пресловутой буржуазной кокандской автономии, изгнанный с позором из казакской земли, в своем гнусном

عینی «قازاغستانسکایا پراودا»نڭ 37 .2 .24 تاریخلی سانداغی باش مقالەدە «پیاتاکوف(*)-چوقای اوغلی آژانلاری» دیب، یوقاریدا آتی کتیریلگەن بیك آریس اوغلندان باشقا «کەلمانسون، 1) عبدالله، 2) تورتای وە 3) نوروزبای اوغلی لاری» دیگەن کشیلەر کورسەتیلگەنلەر. بولاردان بزگە بوتونلەی یات بولغان «کەلمانسون» بر طرفدا قالا بارسین، حتی اسملەری قولاغیمزغا یىلی ایشیتیلەتورغان باشقالارینی‌دا بز بیلمەیمز.

قابل اوغلی الیاس وە اوگا اوخشاغان قیزیل روسیاغا ساتیلمش تورکستانلیلارغا تکرار ایسلەتب اوتەمز، کە بوتون تورکستان ملتچیلەرینڭ فکرینی تاراتوچی «یاش تورکستان»نڭ مقصدی یالغزغنا قازاغستاننی ایمەس، بوتون تورکستاننی روسیادان آجراتیش وە مستقل تورکستان تورك دولتی یاراتیشدان عبارتدر.

2) قازاغستاندان تورکستاننڭ باشقا بر چیتندەگی تورکمەنستاننا اوتەیلك. تورکستان ملتچیلگینڭ بو یردەدە ساویت حکومتینی خوفلەندیرەرلك رنگ آلغانینی کورەمیز. تورکمەنستان حکومتی باشلوغینڭ

(*) پیاتاکوف موندان بر نیچە آی بورون «تروتسکیچیلك» بیلەن عیبلەنیب آتیلیب اولدورولگەن بولشەویك باشلوقلارندان ایدی.

и жалком эмигрантском журнальчике „Яш Туркестан“ мечтает об отторжении Сов. Казахстана от великого Союза, о превращеннии цветущей Казакской Союзной республики в своего рода Манчжоу-Го японского империализма, проповедует фашистские идеи панисламизма и пантюркизма. Раскрытая недавно история с японским шпионом Бекарисовым, пробравшимся в Казакстан из-за границы, и ряд других ярко показали, что Мустафа Чокаев не просто пропагандирует гнуснейшие свои идейки, но и посылает сюда свою агентуру. Установлено, что Бекарисов появился в Казакстане в качестве шпиона иностранных держав **по прямому заданию этого гнусного предателя казакского народа.“**

(Ильяс Кабулов: **„Боевая задача казакскх большевиков“. — Казакстанская Правда“** 18. 2. 1937.)

اورونباساری قوربان ساعت اوغلی «تورکمەنسکایا ایسکرا» غازیتاسینك 37 .2 .26 تاریخلی ساندا «خلق دوشمانلاری—عکس الانقلابچی ملتچیلەرنی محو ایتیش کیرەك» باشلیقلی مقالەسندە موندان بر نیچە یىل بورونراق «گە. پە. ئو.» طرفندان فاش ایتلگەن «تورکمەن آزادلغی» نام بر تشکیلاتنك حرکتندەن معلومات بیرەرکەن، او تشکیلاتغا منسوب شاه مراد اوغلی بیلەن پولات آتا اوغلی نڭ سویلەدیکلەرینی کتیرەدر:

مثلاً شاه مراد اوغلی دیمیش، کە: «... بزنڭ مقصدیمز ساویتلەر اتفاقی ایچندەگی تورك-تاتار قوملارینی برلەشتریش، اولارنی ساویتلەر اتفاقندان آجراتیش وە مستقل بورژوآ دولت توزوشدەن عبارت ایدی»(2).

پولات آتا اوغلی ایسە: «... بو مقصدغا ایریشە بیلیش اوچون تشکیلاتمز ایکی تورلو یول بیلەن حرکت ایتمەکدە ایدی: بریسی: خارجدان متفقلار وە اجنبی دولتلەردەن یاردەم ایزلەش یولی؛ ایکنچیسی- دە (مملکت ایچندە) یەگی قوتلەر تشکیلاتی حاضرلاش» ایدی دیمشدر(3).

ملی حرکتنك تورکمەنستاندا آلدینی حاضرغی وضعیتیگە کیلەرەك، قوربان ساعت اوغلی تورکمەن طلبەلەرینك یاشیرین تشکیلات وە حرکتلەرینی تصویر ایتیشکە اورونادر.

خدای بیردی اوغلی آتلی بر طلبە ساویت حکومتی طرفندان مطلقا منع ایتلگەن تروتسکی نڭ «1905نچی یىل» نام کتابینی لەنین اثرلەری ایچیگە اوستالقلە تیکیب قویغان ایکەن.

اونی هەم ایسلەتیب اوتوش کیرەك، کە تروتسکی بو اثرندە لەنین-

(2) **Шамурадов:** „Мы имели своей целью объединение всех тюрко-татарских народностей, входящих в состав Союза, с обязательным выходом из Сов. Союза и образованием самостоятельного буржуазного государства“.

(3) **Булат-Атаев:** „Для достижения своих целей наша организация шла двумя путями: во-первых, искала внешних союзников и поддержку иностранных государств, во-вторых, проводила организацию новых сил“.

نگ انقلابی نظریه وه خط حرکتینی بین‌الملل وه سوسیالیست انقلابغا قارشی بوزغونچیلق دیب تنقید ایته‌در...

طلبه‌له‌رده‌ن تاغین بریسیگه «سز مارقسیزم قلاسیک اثرله‌رنده‌ن قایسیسینی اوقودیگز؟» دیب قویولغان سؤالغا: «مه‌نگ مجادله‌م» („Mein Kampf“) نی اوقودم» دیگه‌ن جواب آلغان (4).

بو «مه‌نگ مجادله‌م»نگ کیمنگ اثری ایکه‌نینی بیله‌سزله‌رمی؟ بو، بوکونگی آلمانیانگ دولت باشلوغی آدولف هیتله‌ر طرفدان یازیلیب، بولشه‌ویزم، بالخاصه روس بولشه‌ویزمی وه ساویت حکومتیگه قارشی باریشماز دوشمان بولغان آلمانیا ناسیونال-سوسیالیزمینگ آنا خطلاری دیب تانیلغان بر اثردر.

بولشه‌ویکله‌رنك یوزیگه قاراب هیتله‌رنك «مه‌نگ مجادله‌م»ینی اوقودم دیب آچیق آیتا بیلیشگه بوتون ساویتله‌ر اتفاقندا یالغزغنا بزنگ تورکستانلی بر ییگیت جسارت ایتب اوتوروبدر.

وطنمز تورکستان وه ملتمز تورکستان تورکلگینگ پارلاق ملی کیله‌جه‌گیگه باغلاغان امیدیمز یوقاریدا اسمله‌ری کتیریلگه‌ن، بالخاصه بولشه‌ویکله‌رنك اسمینی یازماسدان قالدیرغان «مه‌نگ مجادله‌م»نی اوقودم دیگه‌ن آرسلان یوره‌کلی یاش بوغونغادر...

* * *

ابن سینانك اولومینك 900نچی ییل دونومی مناسبتیله

اسلام شرقندا «شیخ‌الرئیس»، خرستیان غربندا «هکیمله‌ر پره‌نسی» دیگه‌ن لقبله‌رله مشهور بولغان بویوك تورك عالمی ابن سینانك اولومینه شو

(4) „... У студента **Худай-Бердыева** на занятиях обнаружена книга Троцкого „1905 год“, умело вшитая в сборник статей В. И. Ленина. Когда одному из студентов задали вопрос: „что вы читаете из классиков марксизма?“ он ответил: **„Моя борьба“**. (К. Сахатов: **„Разгромить контр-революционных националистов — врагов народа.“ „Туркменская Искра“**, 26. 2. 1937 г.)

یازدا 900ییل تولادر. تورکیه مطبوعاتینك بیردیگی خبرله‌ره کوره، آنقارادا‌غی تورك تاریخ قورومی بولتور سه‌نتابر (ایلول) سوڭلاریدا یاساغان بر توپلانتیسیدا بویوك هکیم وه فیلوسوف ابن سینانگ 900نچی اولوم ییلینی بایراملاشغا قرار بیرمشدر. بو مناسبتله ابن سینانگ ترجمهٔ حالی، شخصیتی، اونگ طب وه فلسفه عالمنده‌کی بویوك اورنی، علمنگ ترقیسینه قیلغان خدمتی تبارز ایتدیریله‌جه‌ك وه ابن سینانك ایندیگه‌چه آوروپاغا معلوم بولماغان غیر مطبوع اثرله‌رنده‌ن بر قسمی متن اولاراق نشر قیلیناجاقدر.

اولومینگ توقوز یوزنچی ییلی دونومی قارشیمزداغی ایون (حزیران) آییغا توغرو کیله‌تورغان بویوك ابن سینا اوچون تورك تاریخ قورومی طرفدان یاسالاجاق بایرامغا بعضی اجنبی عالمله‌ری‌ده دعوت ایتیله‌جه‌کله‌رمش. بو بایرامدا ابن سینانگ حیاتی وه اثرله‌ری حقندا قونفرانس-لار بیریله‌جه‌ك وه استانبول کتبخانه‌له‌رنده‌کی ابن سینا اثرله‌ری توپلانا-راق بر سه‌رگی آچیلاجاقمش.

تورك تاریخ قورومی بو ایشله‌ر ایله مشغول بولو اوچون پروفه‌سور شمس‌الدین گون آلتای‌نگ باشچیلغندا بر هیئت سایلامشدر. تورکیه مطبوعاتندا باسیلیب چیققان خبرله‌رگه کوره، علم تاریخی، فلسفه تاریخی ساحه‌سندا چالیشاتورغان تورك متفکرله‌رنده‌ن مرکب بو هیئت آلتی آیدان بیرلی حاضرلقلار کورمه‌که‌ده‌در.

محررله‌ریمزده‌ن ایسه‌ن تورسون‌نگ «یاش تورکستان»نگ 1935 نچی ییل 72نچی سانندا باسیلغان «کولتور اثرله‌ریمزنی اوزله‌شتره‌یلیك» باشلیقلی مقاله‌سنده، حقندا تولوقچا معلومات بیرگه‌نی کبی ابن سینا، اسلام مدنیتینگ پارلاق دورنده علمی، مدنی خدمت کورسه‌تکه‌ن یوز-له‌رچه تورکستانلیلارنگ — خالص تورکله‌رنگ بری ایکه‌ن، اجنبیله‌ر ابن سینا وه اونگ کبی تورکستانلیلارغا تورکلك، تورکستانلیلقدان باشقا هه‌ر بر اسم وه صفتنی بیریب کیلگه‌نله‌ردر. اثرله‌رینی یات تیلله‌رده یازغان بیلگیچ وه متفکرله‌ر بوتون خلقلار آراسندا او جمله‌ده‌ن آوروپا ملتله‌ری آراسندادا کوب کورولمشدر. حالبوکه آوروپا ملتله‌ری اوندای بیلگیچ

وه متفکرله‌رینی کوبده‌ن اوزله‌شترگه‌نله‌ر. مدنی آوروپادا کوب مقبول کورولگه‌ن بو اصول بز تورکله‌ر آراسندا، حتی جغرافی باقیمدان آوروپاغا أك یاقین وه هه‌ر ساحه‌دا آوروپانی تقلید ایتمه‌کچی بولغان تورکیه‌دده‌، ایندیگه‌چه لزومی درجه‌سنده زمین قازاناماه‌شدر. تورکیه‌انگ آتاقلی محررله‌رنده‌ن م. تورخان تاڭ بیك تورك تاریخ قورومینگ ابن سینا أولومینگ 900نچی ییل دونومینی بایراملایاجاغی خبری چیقدیقدان ایکی کون سوگرا یازدیغی «بزیم ابن سینا» باشلقلی مقاله‌سنده شوندای دیدر:

«آلنیم یوکسه‌له‌ـیوکسه‌له، گوگسم قابارا‌ـقابارا، یوره‌گیم آچیلاـآچیلا، روحم سیوینه‌ـسیوینه «بزیم ابن سینا» دیبورم. اونگ عصرلار وه عصرلارچا آوروپادا انجیلله‌رده‌ن اوستون توتولوب کلمه‌ـکلمه ازبر ایدیلمیش اولان «قانون»ینی اوچ جلد اوزه‌رینه یوز آلتمش ییل اوگچه ترجمه ایده‌ن توقادلی مصطفی «بزیم ابن سینا» دیمه‌دی، دییه‌مه‌دی. ینه اونگ بر چوق اثرله‌رینه شرحله‌ر، حاشیه‌له‌ر، تعلیقلار یازان شفائی‌له‌ر، رفیع زاده‌له‌ر، شانی اوغوللاری‌دا بو ذوقه ایرمه‌دی، ایره‌مه‌دی. قیلی قرق یارماق ادعاسیله قلم اویناتیب بزه شرقگ وه غربگ بوتون مشهور آداملارینی تانیتان قاموس‌الاعلام صاحبی، بو بویوك روحی حظی سیناماق بیله ایسته‌مه‌دی. یگیرمی ییل اول یازیلان دائرة‌المعارفله‌رده‌ده بزم ابن سینا دیه هایقیران بر آغزیگ مغرور وه مفتخر سه‌سی یوقدور. چونکه او، ساده‌جه اسلام عالمی سایلیوردی وه عثمانلی مترجمله‌ر، محررله‌ر بو صفته ده‌گه‌ر ویرمه‌اگی کافی گوروب داهی تورکگ ملیتینی آراشترماقدان اوزاق قالیورلاردی.

آوروپا ایسه بزیم ابن سینامیزی عرب یاپیب چیقارمشدی. اونی «آویسه‌ن» („Avicenne“) دیه آگیوردی، عرب اولاراق تانیور وه تانیتیوردی. نه آجی بر غفلتدرکه بوگونده عینی قناعتده اولانلار، حالا

آویسه‌نه تورك دییه‌میه‌نله‌ر واردر. یانیمدا دوران «یه‌گی رسملی کوچوك لاروص لغتی» „Nouveau petit Larousse illustré“ نگ 1936نچی یلی نسخه‌سندادا ایشته شو عباره یازیلی:

„Avicenne = „Ibni Sina“. Illustre médecin Arabe!“(*)

گرچه Larousse محرری بزیم ابن سینامیزڭ بوخارادا دوغدیغینی قید ایدیور. فقط نه بوخارانگ — وار اولدی اولالی — تورك یوردی اولدیغینی خاطرلیور، نه‌ده بزیم ابن سینامیزڭ خالص وه مخلص تورك بولوندیغینی سویلیه بیلیور.

عثمانلی تورکله‌رینگ‌ده، فرنگله‌رڭده بر تورلو اورتایا قویاماديقلاری بو سوز گوتوره‌مز حقیقتی جمهوریت دورنده یاشیان تورکله‌ر، حقلی بر قوانچ وه او قوانچا اویغون گور بر سه‌سله هایقیردیلار، ابن سینانگ تورك اولدیغینی — کوچوك Larousse محرری کبی بیلگیسی‌ده کوچوك بر قاچ ساغیر مستثنا اولماق اوزره — بوتون دنیایا خاطرلاتدیلار وه اوگره‌تدیله‌ر. شیمدی فرنگ عالمله‌رینگ‌ده چوغی «آویسه‌ن»ده‌ن بحث ایده‌رکه‌ن «تورك ابن سینا» دییور. چونکه تورکیه‌ده اوگا «بزیم ابن سینا» دییه‌نله‌رڭ سه‌سینی دویویور...» («جمهوریت» 36 .9 .27).

آینقسا بز تورکستانلیلار تورك تاریخ قورومینگ ابن سینا أولومینگ توقوز یوزنچی ییل دونومینی ایسله‌و حقندا چیقارغان قرارینی آلقیشلار ایله قارشیلاب، بو خصوصده کوروله یاتقان حاضرلقلارنگ موفقیتلی بولووینی یوره‌کده‌ن تیله‌یمز. کولتور وه ملیت مسئله‌له‌رینگ آرتق تورکیه‌دده آوروپا مفهومنده آگلاشیلا باشلاغانینی کورسه‌ته‌تورغان بوکبی ایمتیلیشله‌رنك بز تورکستانلیلارنی‌دا جاندان سیونتیرمه‌کده بولغانینی سویله‌وگه احتیاج بارمی؟

ابن سینانك تورکستان تورکله‌ری نظرندا ملی، تاریخی، علمی یوکسه‌ك بر سیما ایکه‌نلگی آینقسا 1917نچی ییلغی انقلاب باشلارندا آچیقچا سیزیلمشدر. چارلق ییقیلار‌ـییقیلماس تورکستان مرکزی تاشکندده

(*) تورکچه‌سی: «آویسه‌ن = «ابن سینا». مشهور عرب هکیمی» دیمه‌کدر.

قورولا آلغان ملی علم اوجاقلارینڭ أڭ مهملەرینی تورکستان جدیدچیلەری ابن سینا اسمیله آتامشلاردر. فقط بر آز وقت سوڭرا تورکستانی قانغا بویاب، اونی قایتادان روسیا حاکمیتی آستینا آلغان روس بولشهویکلەری تورکستان تورکلگینڭ اوز تاریخینه، اوز کیچمیشینه کورسەتکەن علاقەسندان، باغلیلغندان سیاسی نتیجەلەر چیقاریب، ابن سینا اسمینه قویولغان علم یورتلارینیدا ساویتلەشتردیلەر.

نشریاتمزنی منتظماً تعقیب ایتوچیلەرچه معلومدر، که ابن سینانڭ علم دنیاسینا ایمدیگەچه معلوم بولمای کیلگەن اثرلەرینڭ مهملەری باشلیچا اوز یورتی تورکستاندا بولوب، بولار ایمدیلك ابن سینا کبی نورنی کورشەپەلەك (یراسه)دەك یاقترمایتورغان بولشەویکلەر قاراماغندادر وه اولاردان بوکونگی وضعیتده علم دنیاسی فائدەلەنه آلالمایدر. اونڭچون اولوغ تورك بیلگیچی وه فیلوسوفی ابن سینانی علم دنیاسینا تولوق صورتده تانیتماق تورکستاننڭ روسیا اسارتندەن قورتولوشندان سوڭراغنا ممکن بولاجاقدر.

اوقتای

*

تورکستان مهاجرلەری آراسندا

(مکەدەن مکتوب)

مکەده یاشاوچی تورکستانلیلاردان بعضی برلەرینك اتفاقسزلقغا سبب بولایاتقان سوزلەری «یاش تورکستان» مجموعەسیغا اوشبو مکتوبنی یازماق مجبوریتینی سیزدیردی. ممکنسه قیمتلی صحیفەلەریدەن اورون بیریلیشینی اوتونەمەن.

تورکستانمز اوزینك ملی استقلالی اوچون تاریخی دوشمانی روسلار ایله اوزون ییللار کورەشیب، نهایت اوزینڭ حلال حقینی قازانیب، ملی دولتینی قوروب، ایرکین تورموشغا آیاق باسقان بر چاغندا، معلوم کەمچیلیکلەریمز سببلی قایتادان قیزیل روس مظالمی آستیغا توشوب قالدی. میلیونلارچا گناهسز تورکستانلی بو قیزیل روس مظالمیگه قربان بولوب،

میڭلەرچه تورکستانلی ساویتلەرنڭ تیریکلەر مزاریده تیقیلیب یاتادرلار. میڭلەرچه تورکستانلی عزیز یورتندان مهاجرلککه چیقیب قینالماقدالار. بو بویوك فلاکتکه بز معلوم کەمچیلکلەریمزدەن، اوزیمزنك بیلیمسزلگمزدەن، سیاست باقیمندان آڭسزلغمزدان وه ملی برلیکنی کیره گینچه سیزه آلماغانیمزدان اوچرادیق. شو کەمچیلکلەریمزنڭ بر قسمی اوز منورلەریمزنڭ اجتهادی آرقالی توزەتیلیب کیلمه‌کده بولسادا، بعضیسی ایمدیده بار. حالبوکه بز بختلی تورموشغا ایریشه بیلو اوچون کەمچیلکلەریمزنك باریسین یوقاتمالیدرمیز.

مکەده یاشاوچی تورکستانلیلار آراسیدا کوپنچه اوز آرا «فلانچی تاشکندلیکمی؟»، «فلانچی اندیجانلقمی؟»، «فلانچی خوقندلقمی؟» دیگەن یاقیمسز سوزلەر بار. بوندای سوزلەر بزنڭ یورتداشلاریمز آراسیدا سویلەنمەسین وه ایشیتیلمەسین ایدی. چونکه تورکستانلیلارنڭ اوز آرا بوندای آیریلیشلاری اتفاقسزلقغا سبب بولوب، تورکستانیمزنڭ ملی استقلالینی قازانووینڭ اوزاییشیغا سبب بولور. بوتون تورکستانلیلار بر تەن، بر جان بولوب، ملی برلیك بایراغی آستندا توپلانمالیدرلار.

آینقسا بز تورکستانلیلار ضررلی سوزلەر اورنیغا «بوتون دنیا تورکلەری برلەشکز» دیسەك وه شو استقامتده حرکت ایتسەك، اوز یورتمز تورکستاننك ملی قورتولوشی یولنداغی وظیفەلەریمزدەن ینه بویوك بر قسمینی بەجەرگەن بولور ایدیك.

محمد جاوید بیك عابدجان اوغلی

مکه، 5نچی مارت 1937

«یاش تورکستان» باشقارماسندان: بوتون اسلام دنیاسینڭ دینی وه معنوی مرکزی بولغان مکۀ مکرمەده، «کعبةالله» یانندا یاشاوچی تورکستانلیلارنڭ «تاشکندلیك»، «خوقندلیق» دیب یوروشلەری حقیقتاً تورکستانلق شأنیگه توقوناتورغان یاقیمسز بر حرکتدر. اوزلەرینی شهرشهرگه بولوب یوروچی تورکستانلیلار، باشقالار بیلەن سیاسی مسئلەلەر اوستونده سوز قوزغارکەن اویالماسدان-قزارماسدان «اسلام برلگی»،

«تورك برلگی »نده‌ن بحث ایته آلیر لاره‌ی ؟ ایته آلدیقلاری تقدیرده او ئه‌یتدیکله‌ریگه اوزله‌ری اینانسالاردا ، باشقالارنی‌دا ایناناددی دیبه‌ی اویـلایدیر لار ؟

*

وارشاوادا عیاض بیك کونی

لهستان مرکزی وارشاوادان قریملی ذ. صویصال بیکنگ باشقارمـیزغا یازیب بیلدیردیگینه کوره ، شرق اینستیتوتی یانداغی یاش شرقیاتـچیلار جمعیتینگ قریم، ایدیل-اورال شعبه‌سی 5نچی مارتده عیاض بیکنگ 40 ییللق ادبی خدمتینی بایراملامشدر. پرومه‌ته‌گه منسوب خلقلارنگ ممثلله‌ری وه قولونیلاری ایله له‌هلیله‌رده‌ن قاتناشغان بو بایرامدا سته‌فان میودوشه‌فسکی ، غورکا ، سه‌ناتور سه‌دله‌فسکی ، ابراهیم اوتار ، میرزا بالا ، حزیزانوفسکی، ایدیلبای وه حسنی (Hasanı) بیکله‌ر طرفندان عیاض بیکنگ ترجمهٔ حالی ، ادبی وه ملی چالیشمالاری حقندا معلومات بیریلمشدر. قریملی ابراهیم اوتار ، آذربایجانلی عزیز اوزه‌ر ، ایدیل-اورال‌لی کامله ابراهیم ، حسنی طرفلارندان ادبی پارچالار وه ایدیل-اورال شرقیلاری اوقونمشدر. بر یاش پیانو چالمشدر. بایرام کوب کوڭللو کیچمیشدر.

ویلنودا— شو ییل 22نچی شباطده ویلنوداغی مفتیلك یاندا یاش تاتارلار جمعیتی مراسمله آچیلمشدر. بو جمعیتنگ آذربایجان ، ایدیل-اورال ، تورکستان ، قریم ، رومانیادا یاشاوچی قریم تاتارلاری ، لهستان تاتارلاری نامیله تورلو شعبه‌له‌ری باردر. جمعیتنگ آچیلیش مراسمنده جمعیت رئیسی ادیکه بیك ، ویلنو امامی ابراهیم اسمایکه‌ویچ ایله مفتیلك وه تاتار حیاتی مجموعه‌سی نامندان توغان بارانوفسکی ، ویلنو کولتور جمعیتی آتندان پروفه‌سور بازاره‌فسکی ، رومانیا تاتارلاری حرث جمعیتی نامندان صبری آریقان بیکله‌ر نطقلار سویله‌مشله‌ر وه روسیا اسیری تورکله‌رنگ آغیر وضعیتنده‌ن بحث ایته‌ره‌ك ، اولارنگ ملی قورتولوش حرکتله‌رنده موفقیتـله‌رینی تیله‌مشله‌ردر. بو نطقلاردان سوڭ ابراهیم اوتار بیك لهستان تاتارـ

لاری ایله قریم تاتارلارینی باغلایتورغان تاریخ ، قان وه دین کبی مهم باغلار حقندا معلومات بیرمش ، دوقتور عبدالله ذهنی بیكده «قریم تاتارـلارینگ کولتوری وه تاتار خاتونلارینگ تاریخده‌کی رولی» موضوعندا بر قونفرانس بیرمشدر.

*

بین‌الملل تورموشدان

1) 1-2 آپریلده بولوب اوتکه‌ن چه‌قوسلاواقیا ، یوغوسلاویا وه رومانیا تیشقی ایشله‌ر ناظرله‌ری قونفه‌رانسی بو اوچ دولتده‌ن مرکب کیچیك آنتانتا قورومینگ کیچیرمه‌کده اولدیغی بحرانی کورسه‌تب قویدی. بو قونفه‌رانسنگ مذاکره‌سینه قویولغان مسئله‌رنگ ایڭ مهمی فرانسا طرفندان تکلیف ایتیلگه‌ن قارشیلقلی یارده‌م معاهده‌سی مسئله‌سی ایدی. فرانسا کیچیك آنتانتا دولتله‌ری آراسندا شوندای قارشیلقلی یارده‌م معاهده‌سی یاسالغاندان سوڭ اوزینگ‌ده بو اوچ دولت اتفاقی ایله قارشیلقلی یارده‌م معاهده‌سی یاسایاجاغینی بیلدیرگه‌ن ایدی. بو یرده شونی‌دا ایسله‌ب اوتوش کیره‌ك، که بوندان بر نیچه ییل بورون یوغوسلاویا ایله رومانیا حکومتله‌ری ایتالیا وه آلمانیا تهلکه‌سینه قارشی عینی جنسده‌ن بر اتفاق یاساشنی فرانسادان اوتونگه‌نله‌ر ایدی. او وقت فرانسا حکومتی ، چه‌قوسلاواقیا بیله‌ن کوبده‌ن یاسامش بولوندیغی بو جنس بر معاهده‌نی کیچیك آنتانتانگ قالغان ایکی اعضاسی بیله‌ن یاساشدان باش تارتقان ایدی. ایمدی ایسه فرانسا طرفندان کیریتیلگه‌ن بو تکلیف یوغوـسلاویانگ قارشیلیغی اوزه‌رینه کیچیك آنتانتا طرفندان رد ایتیله‌در.

ملتله‌ر جمعیتی نفوذینك توشه باشلاشینی ، فرانسانگ‌دا آلمانیانگ وه‌رسای وه لوقارنو معاهده‌له‌رینه قارشی حرکتله‌رینه هیچ بر تورلو جدی آدیم آتیلا آلماغانینی کورگه‌چ یوغوسلاویا حکومتی دائره‌سنده ایتالیا هه‌م آلمانیاغا یاناشو ایسته‌گی کوروله باشلاغان ایدی. نتیجه‌ده آلمانیا ایله

یوغوسلاویا آراسندا جدی اقتصادی یاقینلق باشلادیغی کبی شو مارت آیی سوڭلارندا ایتالیا-یوغوسلاویا دوستلق معاهده‌سی‌ده یاسالیب قالدی. دیمه‌ك کیچیك آنتانتانک ایک مهم اعضاسی دیب تانیلغان یوغوسلاویا اوچون ایتالیا وه آلمانیا تهلکه‌سی توگه‌گه‌ن بولدی. بونکله فرانسانک رقیبی ایتالیا هه‌م آلمانیا منافعی جنوب شرقی وه اورتا آوروپادا زمین قازانا باشلاغان بولدی. ایکنچی طرفدان یوغوسلاویانک بو فرانسا تکلیفینه قارشیلق کورسه‌تووی فرانسا هه‌م کیچیك آنتانتا اعضاسی چه‌توسلاواقیانک ساویت روسیا بیله‌ن متفق بولغانلیغی اوچوندر.

*

2) مصر علماسینک هندستان سیاحتی — بوندان بر نیچه آی اول مصر الازهر دارالفنونی وه علمی انجمنله‌ر طرفدان هندستانغا بر هیئت یوباریلغان ایدی. بو هیئت سیاحتنده‌ن قایتب اسکندریه‌گه کیلگه‌نده غازیتاچیلارغا قویوداغیچا بیانات بیرگه‌ن:

«بزنک بو تدقیق سیاحتنده‌ن آلدیغمز تأثیر هندستان علما وه ضیالیلارینك بوکونکی بزنك الازهرده تطبیق ایتیلمه‌کده بولغان معاصر تعلیم اصولندان خبرسز ایکه‌نلگی مرکزنده‌در. بز اولارغا الازهرده تطبیق ایتیلیب کیلمه‌کده بولغان دینی هه‌م معاصر علم عنصرلارینی قاتیشتریب اوقوتو اصولینی تکلیف ایتدیك. هند علماسی‌ده بزنک بو تکلیفمزنی ممنونیت بیله‌ن قبول ایتدیله‌ر.

بز هندستاندا عرب تیلینی اوگره‌تو وه غیر اسلام هند اهالیسی، بالخاصه حقوقسز هندولار آراسندا اسلام دینینی یایو اوچون مصردان هیئتله‌ر یوبارونی تکلیف ایتدیك. بودا هند علماسی طرفدان ممنونیت بیله‌ن قارشی آلندی».

*

3) آرناوودلقدا په‌ره‌نجی مسئله‌سی — آرناودلق قرالی احمد زاغو خاتنلارنک په‌ره‌نجی-چارشافنی تاشلاشلاری حقندا بر فرمان چیقارمش. خلق‌دا اونی یاخشی قارشی آلمشدر.

ساویت روسیادا وضعیت

بوکونکی ستالین ره‌ژیمینه قارشی بوتون ایسکی بولشه‌ویکله‌رنی تروتسکیچیلك بیله‌ن عیبله‌ب توتوب قاماش دوام ایته‌در. ایسکی بولشه‌ویك نظریه‌چیله‌رنده‌ن له‌نین‌ده‌ن سوڭراکی، ایک مهمی دیب تانیلغان وه بوتون اوقتوبر انقلابی نسلینك استادی دیب کورولگه‌ن، «ایزوه‌ستیه» غازیتاسی باش محرری بوخارین؛ له‌نین أولدیکده‌ن سوڭرا اونک اورنینا ساویت حکومتی باشلوغی ایتیلیب چاقیریلغان ریکوف؛ بولشه‌ویك انقلابی باشندان آلیب چه‌قادا ایشله‌ب کیلگه‌ن، سوڭ یللاردا چه‌قانک باشلوغی یه‌غودا؛ ایسکی اوقراینا ساویت حکومتی باشلوغی، سوڭراق لوندون وه پاریس ساویت سفیری بولوب‌تورغان راقوفسکی وه باشقا یوزله‌رچه ایسکی قوممونیستله‌ر حبس ایتیلمشله‌ردر. بونلارنک بوتونیسینک گناهی بوکونکی ستالین ره‌ژیمینک له‌نینیزم اساسلارینا اویماغانلیغی فکرنده بولغانلقلاریدر.

اجنبی غازیتالاری موسقوا مخبرله‌ری یاقین بر کیله‌جه‌کده ایکی یوزده‌ن آرتیق مشهور قوممونیستله‌رنک محاکمه‌سی یاسالاجاغینی بیلدیرمه‌کده‌درله‌ر.

*

قایغی وه حسرت مملکتی

له‌نینچی بولشه‌ویکله‌رنک «مخالفت بولله‌ته‌نی» آتیله پاریسده چیقیب توراتورغان بر مجموعه‌نک مارت آیی 54-55نچی ساندا «ساویت تورموشندان» باشلیقلی بر یازی باسیلیب چیقدی(*). بز بو یازینک تورکستانغا دائر قسمینی قیسقارتیب نقل ایتب کیچمه‌ك ایسته‌یمز.

«اوره‌نبورغدان سوڭرا «قایغی وه حسرت مملکتی — قازاغستان»

(*) مجموعه أداره‌سی بو یازینك 1928نچی ییلدانبه‌ری ساویت روسیادا یاشاب، 1936نچی ییلی کوزنده‌گنه خارجغا چیققان بر اجنبی ایشچیده‌ن آلدیغینی بیلدیره‌در.

دا لالاری باشلانادر... بعضی بر استاسیونلارداغنا قیشلاقیلار اوچرایدر. یوزلەری قورقونچ، اوزلەری یاریم یالانغاچ دیەرلك بر جیریق-جیندیر ایچندە. جیریق-جیندیر ایچندەکی بالالار تیلەنیب قول اوزاتیب توراردرلار. قاتیق-آیران، گوروچ ساتیب اوتوراتورغان کشیلەر هەم کورونەدی. بونلار بویوك بر طبیعی فاجعە کیچیرمش انسانلارغا اوخشایدرلار. هەر استاسیون وە هەر آوول کیلگەن ساین عینی قایغیلی منظرە...

قازالی استاسیونندا بر یاش ییگیت تیرەنگە چیقدی. قازاق ایکەنی یوزندەن کورونوب تورماقدا ایدی. سویلەشە باشلادیق. باشدا بر قادار ایناناچسزلق، احتیاطلق کورسەتیب تورسادا، آستا-آستا آچیلیب یورە-گندەگیلەرنی چیقاریب توکە باشلادی.

بو یاش یوللار مهندسی: «قوللەکتیفلەشتریش مسئلەسی قازاغستان اوچون بویوك بر دهشت بولوب چیقدی. بو مملکت مالغا جودە بای بر اولکە ایدی. بر وقتلار بزدە 100 قویی بولغان بر مالدار فقیر سانالار ایدی. ایمدی ایسە هیچ کیمسەنگ بر ایچکیسی هەم یوق. آوول خلقی اوز مالینی سویوب یوباریش، ممکن قادار تیز یوقاتیشغا مجبور بولدی. چونکە ساویت مأموری قاراشینچا ایکی سیغیری، وە بیش قویی بولغان برکشی «موشتومزور» سانالار ایدی. ساویت مأموری آڭلاشینچا «موش-تومزور» دیمەك باسقینچی-تالانچینگ معادلی وە قانون خارجی بر مخلوق ایدی. بو ایسە اونگ مال وە ملکی حجز ایتیلیشی، عائلەسینگ وە اوزینگ تلف ایتیلیشی وە یادە سیبرگە سورگونگە یوباریلیشی دیمەك بولور ایدی.

1930نچی ییلدان آلیب 1934نچی ییلغا چاقلی کوب آوولاردا ئەکمەك یوزی کورمەدیك. برکیلوغرام قارا ئەکمەك اوچون 30-40سوم تولەش کیرەك ایدی. مەن کییم باش، خوجالق آلاتی، لامپا مای اوتون، کومور وە باشقالارکبی اشیا حقندا سویلەبدە اوتورمایمەن. نە دوقتور وە نەدە علاج تاپیلدی. تیفوس، بیزگەك، توبەرکولوز، فرەنگی («سیفلیس») کبی خاستالقلار خلقنگ یوزدە ییتمیشینی محو

ایتدی. اهالینینگ اولمەی، قیریلمای قالغانی دا هەر قاندای بر قولق یول بیلەن ساویت قانونی تاثیرندەن آزاد قالابیلمش قسمیغناسیدر.

مەن اوزوم آمودریا باتاقلیغی یاقیندا بر ییردە یاشایمەن. بو ییرنگ اهالیسی شالی ایکیب اونگ محصولندانغنا یاشاب کیلگەن. بیش ییللق پلان باشلانیشندا ساویت حکومتینگ شالی ایکونی منع ایتیب، یالغز پاختا ایکونی طلب ایتکەن بویوروغی چیقدی. اگردە بو اطرافداغی دهقانلار ساویت حکومتی فرمانە بویسونوب پاختاغا ایکە باشلاسایدی، بوتونیسی آچلقدان اولوب کیتیش کیرەك ایدی.

مخاطبی طرفندان «ایمدی وضعیت قالای؟» دیب بیریلگەن سؤالغا تورکستانلی یاش مهندس «ایمدی برآز یاخشی، آز-ماز بولسادا صناعی قورولوشدا، بالخاصە معدن، کومور، نەفت چیقارو ایشندە بر قادار آلغا کیتو کورولمەکدەدر. کوب گنە نەرسە چیقاریلماقدادر. فقط بزنگ ایشچی، دهقان، مهندس، آغرونوملاریمزنگ اوندوروشلاری بوتونیسی مملکتدەن روسیاغا آلینب کیتەدر. اوزیمزگە جودە آز بر نەرسە قالادر. مەنم اوزومنگ حالمنی کوریگ: بوتون ییل دالادا یوروب، آغیر ایش قیلامەن. معاشم 350 سوم، بودا 300 سومغا توشوب قالادر. بو معاش بیلەن حاضرغی وضعیتدە آچدان اولوگنە ممکن. دنیانگ هیچ بر ییرندە بر مهندس بو قادار آز معاش بیلەن ایشلەتیلمەیدر.»

«فقط بونگ نتیجەسی یامان بولوب چیقادر. ملی مسئلە هیچ بر وقت بوکونگیسی کبی کیسکین وضعیت آلماغان ایدی. موسقوا ایلە بزنگ آرامزدا هیچ قاندای بر اولانیش، باغلانیش یوق. ستالین موسقوا-سی بزنی چار پەتەرسبورغندان داها آرتیق سیقیشترادر، داها انصافسز-چاسینا استثمار ایتەدر.»

مقالە محرری یازیسینگ «تاشکند» باشلوقلی ایکنچی قسمندا بوتون اورتا آسیا ساویت جمهوریتلەری مرکزی — تاشکندنگ عرض ایتمەکدە بولوندیغی فجیع منظرەنی، او ییردە حکم سورمەکدە بولغان یوقلق، فقر

وضرورتنی تصویر ایته‌در. او کشیگه ایگ آغیر تأثیر ایتکه‌ن نه‌رسه‌له‌رنك بری تیله‌نچیلك، اوغورلق، جیبکیسیچیلك ایله سوروئوب کیچینمه‌ك مجبوریتنده قالغان کیمسه‌سز یاش بالالار گروهی منظره‌له‌ری بولغان.

*

1937نچی ییل اوچون پاختا پلانی

ساویت حکومتی ایله مرکز فرقه قومیته‌سینگ مارتنگ 21نده بیرگه‌ن قراری بویونچا بوتون ساویتله‌ر اتفاقی قولخوز وه خصوصی خوجالیقلاری بر میلیون 855 میگ 338 تون خام پاختا (او جمله‌ده‌ن 80 025 تون مصر پاختاسی) توپلاب تاپشرمالیدر(*).

بو مقداردان بزنك تورکستان حصه‌سیغا توشه‌جه‌ك پاختا توبه‌نده‌گیچه کورسه‌تیلگه‌ندر:

	آمریقا پاختاسی :	مصر پاختاسی :
اوزبیکستان	1 063 710 تون ؛	20 613 تون
قاراقالپاغستان	» 43 500	—
تورکمه‌نستان	» 153 345	» 15 290
تاجیکستان	» 110 215	» 16 780
قازاغستان	» 71 965	—
قرغزستان	» 60 600	
جمعی	1 503 335 تون ؛	52 683 تون .

(«ایزوه‌ستیا» وه «پراودا» 22. 3. 37).

بو حسابدان کورونه‌درکه بوتون ساویتله‌ر اتفاقی، داها توغروسی روسیا توقوماچیلق صناعتی احتیاجینك بیشده تورتیسی (4/5)نده‌ن آرتیغی تورکستان بوینیغا توشکه‌ندر.

ایندی بو رقملارنی اوتکه‌ن 1936نچی ییل پاختا پلانی رقملاری بیله‌ن سالیشتریب کوره‌یلیك:

(*) تراقتور-موتور استاسیونلاری طرفندان سالیق طرزنده تاپشیریلاتورغان پاختا بو حسابغا کیرمه‌یدی .

	1936نچی ییل	1937نچی ییل	فرق
بوتون ساویتله‌ر اتفاقی(**)	1 631 280 تون	1 855 338 تون	224 058 تون
او جمله‌ده‌ن تورکستان حصه‌سیغا(**)	1 204 520 تون	1 503 335 تون	298 815 تون

دیمه‌ك بو ییل بولتورغیغا نسبتاً عموم ساویتله‌ر اتفاقی 224 058 تون پاختا آرتیق توپلایتورغان بولسا، تورکستان یالغز اوز حصه‌سیغا 298 815 تون آرتیق پاختا بیرمه‌لیدر. مملکتمز باشیغا توشکه‌ن آغیرلقنك نیمه‌ده‌ن عبارت ایکه‌نلیگینی بیلیش اوچون بو کتیردیگمز رقم ییته‌رلكدر.

قارداشه وه جبهه‌داشه مطبوعات بیتلرنده‌ن

قریم استقلالچیلاری طرفندان کوسته‌نجه (رومانیا)ده چیقاریلماقدا اولان «أمل مجموعه‌سی»نگ شو ییل مارت سانندا، 1918نچی ییلگ 23نچی شباطندا، آقیاردا بولشه‌ویکله‌ر طرفندان باربارجاسینا أولدوروله‌رەك جسدی دیگزه آتیلمش قریمگ فعال وه صمیمی جماعت خادمی چلبی جهان ایچین یازدیغی مقاله‌سینی ابراهیم اوتار بیك شو سوزله‌رله بتیرمشدر: «هه‌ر تورك ایلینگ استقلال مجادله‌سنده بویوك مجاهدله‌ر چیقمشدر. ملتمز استقلال اوغروندا بر چوق قربان ویرمش، قان دوکمشدر. بو بویوك ایش باشقا تورلوده اولاماز...

تورك أولکه‌له‌رینگ قورتولوش دعوالارینا سوزله ده‌گیل، ایشله باغلی اولانلاری قارداش تانیماق، دیدی قودیلارا آلدیرماماقدا هه‌ر حالدا بر ملی وظیفه‌در... أك باربار انسانلق دشمانی ایله قارشی قارشی‌یه بولونیورز. دشمانله قارشی قارشی‌یه‌یز دیمه‌ك جبهه‌ده‌یز دیمه کدر.

ایشیمز سوز (لاف) ایچین ده‌گیل، سوزیمز ایش ایچین اولمالیدر. مفکوره‌جیلگمزی ایشله اثبات ایتمه‌لی‌یز...

بزله‌ر شخصی حرص، ذوقلاریمزی اونوتاراق مفکوره ایچین دوغدیغمزا ایناییر، ملتمزه خیرلی ایش یاپاراق یاشار وه استقلال دعوامز یولندا أولورسه‌ك، اولو شهیدیمز چلبی جهانی مثال توتاراق وطنمزه قارشی بورجمزی اوده‌مش سایلابیلیرز.»

(**) «یاش تورکستان»نك 76نچی سانی، 33نچی بیتیگه باقیلسین .

اوزاق شرقدا یاشاوچی ایدیل-اورال تورکلەرینک فکرینی تاراتوچی «ملی بایراق» غازیتاسینک دائمی یازوچیلاریدان رقیه محمدیش خانم شو غازیتانک 37 .3 .26 تاریخلی 68نچی سانندا باسیلغان بر مقالەسندە، ایدیل بویینداغی 15 عصرلق ملی ادبیات تاریخینە عمومی بر نظر سالیب، توبەندەگیلەرنی یازادر: «قازان دولتی روس قولینا توشکەندەن سوڭ، خلقنک بوتون وقتی وە اجتهادی، روسلق تأثیرندەن ساقلانو، استبداد چلبرلارندان قورتولوغا کیتکەنلکدەن، بزنک ملی ادبیاتمز، باشقا بزنک بیلەن بر یاشداش بولغان خلقلارنک ادبیاتندان کوب سوگراق یاسالدی. کوچلو استبداد آرقاسندا دینگە بیریلیب کیتکەن خلق بو دورلەردە، ایسکیدەن خلق آراسینا کیریب قالغان دینی مناجاتلار، شعرلارنی کوزی کبی ساقلاب کیلدی. اسارت هەم محکومیت، اوزندەن اوزی خلقنک مدنی اوسوشینە وە شونک بیلەن ملی ادبیاتینک گەودەلەنووینە قالین قاراڭغی پردەسین قاپلادی. لکن اوزینک مستقل ایلگە خوجا بولووین اونوتماغان خلق استقلالینی قایتارو یوللارینی ایزلەدی. ملی معارفینە یول آچوغا تریشدی. 1784نچی یلغی اختلال کورەشی نتیجەسندە 1785نچی یلدا، قازان ییقیلقاندان سوڭ برنچی مرتبە مکتب، مدرسەلەر آچو حقینی آلدی. شو حرکتنک یمیشی اولاراق «محکمۀ شرعیە» توزولدی وە 1797نچی یلدا قرآن باسدیریلدی...

19نچی عصرنك سوڭلارندا وە 20نچی عصرنك باشلارندا، اسارت بوغاولارینک بر آزغنا بوشاوندان فائدەلەنیب ملی ادبیاتمز ایس کیتکەچ آدیملار آتدی وە 15-20 یل ایچندە اسلام دنیاسی وە آوروپا دولتلەرینك بویوك یازوچی وە شاعرلاری بیلەن بوی اولچوشەرلك یازوچیلار میدانغا کتیردی! . . »

آلمانچا نشریاتدا:

«تورکستان ساویت جمهوریتلەرندەکی یرلی خلق وضعیتی»

موسقواداغی «قومینتەرن» تشکیلاتینک مقصد وە حرکتلەرینک

ایچ یوزینی افشا ایتمەك وە اوڭا قارشی چالیشماق اوچون قورولغان بەرلیندەکی «آنتی-قومینتەرن» دیگەن سیاسی قوروم طرفندان چیقاریلماقدا بولغان «ناخریختەن-دینست»نک شو یل 17نچی مارت تاریخلی 6نچی سانندا، باش مقالە اورنندا، «تورکستان ساویت جمهوریتلەرندەکی یرلی خلق وضعیتی»(*) باشلیقلی مهم بر یازو باسیلمشدر. تورك وە روس تیللەرینی یاخشی بیلوچی بەنتسینغ نام بر آلمان دوستیمز طرفندان یازیلغان بو مقالەدە، ساویت حکومتینک تورکستاندا اقتصادی، سیاسی، مدنی ساحەلاردا تطبیق ایتیب کیلگەن ایزیچی سیاستینك تورکستان خلقی تورموشینك بوتون تارماقلاریدا توغدورغان فجیع نتیجەلەری وە ساویت رەژیمینە قارشی تورکستان تورکلگندەگی ناراضیلق ساویت منبعلاریدان آلینغان مثاللار ایلە تصویر ایتلمشدر.

تورکستان خبرلەری :

تورکستانلی ایشچیلەر شکایتی — تورکستانداغی تورکچە ساویت غازیتالاری بیتلەریدە تورکستانلی ایشچیلەر طرفندان یازیلغان شکایت مکتوبلەریگە تیز-تیز اوچرالیب تورولادر. بو یازولاردا تورکستانلی ایشچیلەر اوز تورموشلارنداغی آغیرلقلاردان، قوپال معاملەلەردەن، تورلو مادی وە معنوی سیقینتیلاردان بحث ایتەدرلەر. بوندای شکایت یازولاری ساویت غازیتالاریغا یوزلەرچە، حتی میڭلەرچە کیلیب تورسادا، غازیتا باشقارمالاری اولارنک یوزدەن، حتی میڭدەن بر نیچەسینیگنە سایلاب باسار هەمدە قیسقارتیبغنا، یعنی مهم یرلەرینی چیقاریب قویوب، درج ایتەر ایکەنلەر.

بز، ستالین قانون اساسیسینک ایشچیلەرگە قایتادان جنت وعد

(*) Johannes Benzing: *„Die Lage der einheimischen Bevölkerung in den turkestanischen Sowjetrepubliken.“* („Nachrichten-Dienst“, 4. Jahrgang, Nr. 6, 17. März 1937.) Herausgegeben von der *„Anti-Komintern“* Berlin.

ایتدیگی کوپورتورولوب سویله‌نه یاتقان بر چاغدا، تورکستانلی ایشچیله‌رده‌ن ذاکر ضیا اوغلی دیگه‌ن بریسینگ «قیزیل اوزبیکستان»نگ 1937 نچی ییل 29 اوقتوبر تاریخلی سانندا باسیلغان بر عرضحالینی اوچراتدیق. ساویت أداره‌له‌ری قارشیسندا قاندای آغیر معامله‌لرگه معروض قالغان تورکستانلی ایشچیله‌رنك حالینی کورسه‌ته‌تورغان بو ایشچی مکتوبی سوڭغا غازیتا باشقارماسی طرفندان قیسقاچا بر علاوه قوشولغان. شو قوشومچادا «بوندای حادثه‌له‌ر جوده کوپ تکرارلانا یاتیر. بو حقدا باشقارماغا جوده کوب خط کیلمه کده...» دیله‌در. تورکستانلی ایشچیله‌رنگ عرضحاللاریغا یالغز غازیتا باشقارمالاری‌غنا ایمه‌س، ساویت أداره‌له‌رینك‌ده اهمیت بیرمه‌ی کیله یاتقانلارینی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 8. 2. 37 تاریخلی ساننداغی «کویه دوشه‌ن عریضه‌لار» باشلیقلی یازوداندا آچیق آڭلاو ممکن. تاجقول اوغلی نام بر تورکستانلی طرفندان یازیلغان بو یازودا یالغز پاختا رایونی (تورکمه‌نستاندادر) اجرا قومیته‌سی ماساسی اوستنده تورکستانلی ایشچیله‌ر طرفندن بیریلگه‌ن 194 عرضحالنك آیلاردان بیری قارالمای توز باسیب یاتقانلغی بیلدیریلمه‌کده‌در. ینه شو عشق آباد غازیتاسینگ 20. 2. 37ده باسیلغان سانندا تورکستانلی یوموشچیلار طرفندان اجرا قومیته‌له‌ری وه ییر ایشله‌ری مدیریگه یوللانغان عرضحاللارنگ اوقولمای، «کاغدلار پاپقاسیغا تیکمه‌لی» دیگه‌ن قرار ایله بر تامانغا آتیلماقدا بولغانلغی خبر بیریله‌در.

ساویت غازیتالاری بیتله‌ریده تصادفاً اوروان تاپالغان ایشچی مکتوبله‌ریده کوینچه ساویت مستملکه تورموشینی کوز آلدیدا جانلاندراتورغان وقعه‌لاردان‌دا قیسقاچا بحث بار. روس مدیرله‌ر تورکستانلی ایشچیله‌ر کوپ بولغان مؤسسه‌له‌رده، فابریقالاردا استراحت‌چاغی اولارنك اوز تیلله‌ریده غرامافون، رادیو تیڭلاولاریغادا قارشیلق کورسه‌ته‌ر ایکه‌نله‌ر. عینی «ساویت تورکمه‌نستانی»نگ 27. 1. 37 تاریخلی سانندا، عشق آباد یولندا چالیشاتورغان تورکستانلی ایشچیله‌رنك اسکندر استاسیونندا کوپچیلك اوچون قورولغان رادیونی‌دا تیڭلاودان محروم قیلنغانلقلاری، استاسیون

باشلوغی کراسووسکی‌نك رادیودا تورکمه‌نچه ایشیتیله‌ر-ایشیتیلمه‌س آپاراتنی توختاتیب قویا تورغانلغی بیلدیریله‌در. شو کراسووسکی واغونغا مینمه‌ك اوچون کیلگه‌ن تورکستانلیلارنی استاسیون سالونیغا کیرگیزمه‌س ایکه‌ن وه کیرگه‌نله‌رنی‌ده قوالاب چیقارار ایکه‌ن. ینه شو عشق آباد غازیتاسینگ 17. 2. 1937 تاریخلی سانندا بیریلگه‌ن بر خبرگه کوره، عشق آباد ئه‌ت قومبیناتندا ایشله‌یتورغان ییرلی ایشچیله‌رنگ حالی «چیداب بولماسلق درجه‌ده یامان»در. بو ئه‌ت قومبیناتندا چالیشاتورغان تورکستانلی ایشچیله‌ر آراسیدا بر نفرده بولسون فرقه‌لی کشی یوق ایکه‌ن. اونگچون پروشکین دیگه‌ن باشلوق «بولار آراسیدا ایناتارلق کشی یوق» دیب، ییغینچاقلاردا سویله‌نگه‌ن سوزله‌رنی تورکستانلی ایشچیله‌ر اوچون ترجمه قیلوغا رخصت ایتمه‌س ایکه‌ن.

تورکستاننك باشقا قسملارندا، آینقسا قازاغستاندا تورکستانلی ایشچیله‌رنك حالی ینه‌ده یامانراقدر. مادی وه معنوی سیقینتی طبیعی بو طرفداغی ییرلی یوموشچیلار آراسیدادا نارازیلقلار توغدورماقدادر.

قاراغاندی شاختاسیدا ایشله‌یتورغان ایشچیله‌رده‌ن تاش محمد اوغلی، کیچکینتای اوغلی، قارا بای اوغلی وه احمد اوغلی لارینگ «سوسیالدی قازاغستان»نگ 26. 2. 37 تاریخلی سانندا بر مکتوبی باسیلیب چیقدی. بو مکتوبده: «بزنگ قاراغاندی‌دا قازاق تیلی اونچا کوپ قوللانیلمایدی. قازاغستاندا قازاق تیلی مملکت تیلی حسابلانسادا، جیلیشلاردا، کیگه‌ش یوموشلارندا اونی آغیزغا آلمایدیلار. یوموشچیلارنگ کوپچیلگی قازاق ایکه‌نن اونوتادیلار. بو حقدا کوپ مثال کیلترو ممکن...» دیگه‌نده‌ن سوڭ اولار اوز ادعالارینی قوتله‌یتورغان وقعه‌لاردان قیسقاچا بحث ایتیب «توپلانیشلاردا یالغز روسچا سویله‌شو ترتیبینگ اوزگه‌ریلیشینی» طلب ایته‌درله‌ر.

آیلقسز آچ معلمله‌ر — «سوسیالدی قازاغستان»نگ 5. 1. 37 تاریخلی سانندا اون بر آوول معلمینگ برله‌شیب یازغان بر خطی باسیلیب چیقدی.

بو خطدا تورکستانلی معلملەر اوتکەن ییلنك سەنتابر آیندانبەری ایکبەك حقلارینی وقتندا آلالمای کیلگەنلەرینی وە نویابر، دەقابر آیلاری اوچون بر تین هەم ایکبەك حقی بیریلمەگەنینی یازادرلار. «بوخارا پرولەتاری»نك 14. 1. 37 تاریخلی ساندا ایسە مکرم اوغلی نام بر مخبر قاوالا قیشلاغی معلملەرینك اوقتوبر آیندانبەری معاش آلالماغانلقلارینی بیلدیرمەکدەدر.

«یاشیرینب یورگەن آلاش اورداچی»

آقتوبە ولایت پلان قومیسیونینگ باشچیسی جامان مورون اوغلینك ایسکیدە آلاش اورداچیلارنگ فعال کشیلەرندەن بری بولغانلیغی آچیلیب قالیب، آقتوبە شهر فرقە قومیتەسی اونی فرقەدان چیقارغان.

(«سوسیالدی قازاغستان» 9. 3. 37).

باشقارەدارە: بو ییردە آتالماقدا بولغان جامان مورون اوغلی 1917نچی ییلی انقلابی آلدندا تورکستان (آق مسجد قضاسی) ستەپەندیاتی بولوب موسقوا زراعت آقادەمیسینی برنچیلکلە بتیرگەن تەل جامان مورون اوغلی بولسا کیرەك.

باسماچی باینظرنك آتیلیشی — بایرامعلی رایوندا آیتاقوف اسمینە آتالغان قولخوز اعضاسندان باینظر اوغلی 1932نچی ییل تورکستان چیگەرەسندەن چیقیب کیتب، او زماندانبەری فرصت تاپدیقچا حدودنی کیچیب ساویت أدارەلەرینە، قولخوزلارینا هجوم ایتب یورەر ایکەن. مەنە شو کشی قولغا توشوب ساویت محکمەسی طرفندان اعدام ایتیلگەن.

(«تورکمەنسکایا ایسکرا» 13.3. 37)

ایسکی پوللار — تاشکنددەن 35 کیلومەتر اوزاقلقدا بولغان بر قیشلاقدا بر دهقان اوز سبزواتلغندا ایشلەرکەن ییردەن بر ایدیشدە ایکی کیلوغرامغا یاقین پول تاپیب آلغان. بو پوللار کون خالتاغا سالینغان ایکەن. دهقان پوللارنی اوز قیشلاغینك اوقوتوچیسینا بیرگەن. قیشلاق اوقوتوچیسیدا پوللارنی تاشکنددەکی انقلاب موزەسیگە کیلتریب تاپشیرغان.

Verantwortlich für Verlag und Redaktion: Dr. Tahir Schakir, Berlin-Wilmersdorf
Druck: Sonnendruckerei G. m. b. H., Berlin-Charlottenburg 4
مسئول مدیری: دوقتور طاهرشاکر.

تاپیلغان پوللار هەر تورلو بولوب، آراسیدا باقر وە بر مونچا کوموش پوللاردا بارمش. پوللار 11نچی عصر باشلاریدا سامانیلاردان حکومتنی آلغان قارا خانیلار سلالەسی دوریگە توغرو کیلەر ایمش.

پوللار تیکشیریلەرکەن تورلو شهرلەردە، مثلا: شاش (تاشکند)، آسپیدجان (سایرام)، سالجی (اولیا-آتا یاقیندا بولغان هنرمندلەر شهری، حاضر بو شهر یوقالیب کیتکەن) شهرلەریدە یاسالغانلغی معلوم بولغان.

انقلاب موزەسی بو تاریخی پوللارغا قزیقیب قاراب، اولارنی پوختا اورگەنمەکدە ایمش. موزەنگ علمی خادمی میر غیاس اوغلی پول تاپیلغان قیشلاقغا باریب، احوالات ایلە تانیشماقچی ایمش.

(«قیزیل اوزبیکستان» 9. 2. 37)

«اسکندر ذوالقرنین دوریدەکی میدال»

باشلقلی ب. شریفی امضالی بر یازودا («قیزیل اوزبیکستان»نگ 3. 3. 37 تاریخلی 50نچی ساندا) توبەندەگی معلومات بیریلەدر: «کافر نهان دریاسینگ یوقاریسیدا (تاجیکستان) آلتین قیدیریب یوروچیلەر کوموش میدال تاپیب آلغانلار. بو میدال شو وقتغاچا یاخشی ساقلانغان. میدالنی کورگەن علمی خادملەر اسکندر ذوالقرنین دوریدە چیققان دیب تخمینلەیدیلەر.

بو میدال اسکندر ذوالقرنین سلطنتی ییکیلگەندەن سوك قورولغان یونان پادشاهلغی دوریگە توغرو کیلەدی. اسکندر ذوالقرنین ایمپەریومی اوز وقتیدا جنوبی تاجیکستان-وخش، کافر نهانی هەم اوز ایچیگە آلغان ایدی. میدالنك بر تامانیغا یونان-باکتەری پادشاهلاریدان بری بولغان وە تاریخمز باشلانغاندان 2 عصر ایلگەری اوتکەن یەوکرادەتنگ رسمی تو-شورولگەن وە تیگیگە یونان تیلیدە «اولوغ پادشاه یەوکرادەت» دیب یازیلغان.

میدالنك کەتتەلگی بر ساعت بویوکلگندە بولوب، ئەرمیتاژ موزە-سیگە یوباریلدی(*). میدال آلتین تولدوروب قویولغان بر کوزە ایچیدە ساقلانغان ایکەن.»

(*) ئەرمیتاژ („Ermitage“) موزەسی لەنینغراددە بولوب، موندا تورکستان تورك کولتوریگە عائد کوب قیمتلی اثرلەر قوللەکسیونی ساقلانادر.

یاش تورکستان

تورکستاننك ملی قورتولوشی اوچون کوره‌شوچی آیلق مجموعه

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

سان 90	مای (مایس) 1937 (1356 هجری)	1929نچی ییلنك ده‌قابر-ندەن چیقا باشلاغان

بو ساندا:

1 — تورکستاندا روسیا ایمپه‌ریالیزمینه قارشی تورك برلگی — طاهر
2 — معارف جبهه‌سنده — عبدالوهاب
3 — اورونسز ماقتانچاقلق — بالتابای
4 — 1917نچی ییل خاطره پارچالاری (XIII) — مصطفی
5 — بزنی ییرگه کیم اورنا لاشترادی؟ — «سوسیالدی قازاغستان»دان
6 — موزه‌لرده تاریخی اثرله‌رنك اوچرادیغی فلاکت — «قیز. اوزب.»دان
7 — «قیزیق بر یوبیله» — «پراودا»دان
8 — عبدالحق حامد (1852—1937)
9 — تورکیه نه‌ره‌یه کیته یاتیر؟ — «ایزوه‌ستیا»دان
10 — ساویتله‌ر اتفاقی وه قاپیتالیست دولتله‌ر — مچ.
11 — ساویت روسیادا سیاسی وضعیت؛ 12 — ساویت روسیادا آچلق خوفی
13 — 1918-مای-1937 — «یاش تورکستان»
14 — ملتله‌ر جمعیتی وه ایزیلگه‌ن خلقلار؛ 15 — تورکستان خبرله‌ری:
تورکستاننك طبیعی بایلقلاری؛ دوشمان زیانچیلغندان تیگیشلی سبق آلینمادی؛ سواد جبهه‌سنده؛ مکتب قطعی ساغلاملاشترو تدبیری طلب ایته‌در؛ ایشچیله‌ر تورموشندان؛ شاعر محمد شمس‌الدین عبدالله کتابی‌نك شعرله‌ری تویلامی؛ تورکستاندا قوزغالان.

Yach Turkestan

Avril 1937 — (Le Jeune Turkestan) — No. 89

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Mustafa Tchokaï - Oghly**

یولیمزغا توغرو کیلگه‌ن بوتون یازولار اوچون مجموعه‌مزنگ بیتله‌ری آچیقدر. باسیلماغان یازولار قایتاریلماس.

آبونه شرطله‌ری:

ییللغی 100 فرانسز فرانقی، آلتی آیلغی 60 فرانق، اوچ آیلغی 30 فرانق.

لاتین الفباسندا تیلغراملار — ساویت روسیا اسارتنده‌کی تورك اولکه‌له‌ریده بر وقتلار لاتین الفباسی پروپاغانداسی یوروتولورکه‌ن لاتین الفباسینگ آینیقسا پوستا معاملاتی اوچون کوب اویغون ایکه‌نلگی آلغا سوروله‌ن وه عرب الفباسینك تلغرام یوباریش اوچون یاراماینورغانلغی ادعا ایتلگه‌ن ایدی. حالبوکه بز ساویت منبعندان، یعنی «قیزیل اوزبیکستان»نگ 37 .1 .31 تاریخلی ساندا‌غی «لاتین الفباسیدا تلغراملار یوباریش» باشلقلی رسمی خبرده‌ن آڭلاماقدامیز، که تورکستاندا شول وقتغاچا لاتین الفباسیله (یعنی تورك تیلیده) تلغراملار بیرمه‌ك ممکن بولماي کیلگه‌ن. اوقوچیلاریمزنك اوزله‌ری‌ده یاخشی بیله‌درله‌ر، که لاتین الفباسی تورکستاندا 1928نچی ییلدان بویان تطبیقاتدادر.

مجموعه‌مزغا تیبشلی هر تورلو یوللانمالار اوچون آدرس:

Mustafa Tchokai-Oghly
7, Square de la Fontaine
Nogent s. Marne (Seine)
France